

ภาษาวรรณศิลป์ในสรรพสิทธิ์คำฉันท์

สรรพสิทธิ์คำฉันท์นับเป็นงานชิ้นเอกทางคำนวรรณคดีของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสอีกเรื่องหนึ่ง แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยแพร่หลายนัก แต่ก็ทรงคุณค่าในตัวเองโดยสมบูรณ์ นอกจากพระองค์จะทรงปรุงแต่งคำนี้เนื้อหาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นดังกล่าวแล้วในบทที่ 4 คำการใช้ภาษาก็ทรงเลือกเฟ้นการใช้คำอย่างศิลปะทำให้เกิดภาพพจน์และแสดงโวหารที่ดีอีกด้วย สรรพสิทธิ์คำฉันท์จึงเป็นวรรณคดีดีเด่นถึงขั้นวรรณศิลป์¹ ดังจะพิจารณาได้ตามหัวข้อต่อไปนี้

- 5.1 การใช้คำที่ก่อให้เกิดอรรถกถาเสียงหรือความหมาย หรือทั้งเสียงและความหมาย
- 5.2 ภาพพจน์
- 5.3 โวหาร

5.1 การใช้คำที่ก่อให้เกิดอรรถกถาเสียงหรือความหมาย หรือทั้งเสียงและความหมาย

การใช้คำในสรรพสิทธิ์คำฉันท์เป็นสิ่งที่ควรแก่การศึกษา และน่าสนใจยิ่ง เพราะเป็นคุณลักษณะที่ดีเด่นที่สุดของเรื่อง ดังที่ผู้วิจัยจะกล่าวรายละเอียด ดังต่อไปนี้

5.1.1 การเล่นเสียงสัมผัส

การเล่นเสียงสัมผัสนี้มีทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ เน้นความไพเราะด้านเสียงเป็นสำคัญ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตามที่กวีโบราณกำหนดไว้ในคำประพันธ์ศาสตร์² ดังนี้

¹วรรณศิลป์คือ การแต่งคำประพันธ์ใดที่เด่นถึงขั้นสูง เพียงพร้อมไปด้วยความงาม ความไพเราะ

²นิรันทร นวมารค, "วิชาประพันธ์ศาสตร์ว่าด้วยฉันทศาสตร์ ฉบับที่ 1-2," ใน คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูงของชุมนุมภาษาไทยของครูสภา (ม.ป.ท, ม.ป.ป.), หน้า 9-11.

5.1.1.1 สัมผัสอักษร มีทั้งเส้นสัมผัสภายในวรรค และระหว่างวรรคที่อยู่ใกล้เคียงกัน กวีโบราณกำหนดไว้ 7 แบบด้วยกัน คือ

ก. คู่ คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน 2 คำ

เช่น

ทรง <u>สดับอัน</u> <u>อ้อ</u> <u>ธาทอง</u>	<u>ตอบ</u> <u>ตอบ</u> <u>บ้าง</u>
บรรณ <u>อนันต์</u> <u>บัน</u> <u>ปน</u> ¹	
<u>ไป</u> <u>ปอง</u> <u>จวน</u> <u>อง</u> <u>กล</u> <u>ช</u> <u>บ</u> <u>ด</u>	<u>ท</u> <u>ุ</u> <u>ร</u> <u>ย</u> <u>ศ</u> <u>ก</u> <u>อ</u> <u>การ</u>
<u>ชื่อ</u> <u>ช</u> <u>รอง</u> <u>สน</u> <u>อง</u> <u>ใน</u> <u>บ</u> <u>ท</u> <u>มา</u> <u>ล</u> <u>ย์</u>	<u>ช</u> <u>อ</u> <u>ย</u> <u>า</u> <u>มี</u> <u>ม</u> <u>โน</u> <u>แ</u> <u>ท</u> <u>ง</u> ²

ข. เทียบคู่ คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน

3 คำ เช่น

<u>อ</u> <u>ี</u> <u>ก</u> <u>อ</u> <u>ง</u> <u>ค</u> <u>อ</u> <u>ร</u> <u>ร</u> <u>ค</u> <u>ส</u> <u>ถ</u> <u>น</u> <u>ค</u> <u>ิ</u> <u>ร</u> <u>ิ</u> <u>ก</u> <u>ษ</u> <u>า</u> <u>ส</u> <u>น</u> <u>อ</u> <u>ุ</u> <u>ร</u> <u>ค</u> <u>ุ</u> <u>ท</u> <u>ห</u> <u>ี</u>	
<u>เนา</u> <u>ใน</u> <u>กระ</u> <u>เซ</u> <u>ียร</u> <u>น</u> <u>ิ</u> <u>ห</u> <u>ร</u>	<u>บ</u> <u>ร</u> <u>ร</u> <u>ค</u> <u>า</u> <u>ล</u> ³
<u>โ</u> <u>ห</u> <u>ย</u> <u>ใ</u> <u>ห</u> <u>า</u> <u>พ</u> <u>น</u> <u>ิ</u> <u>ค</u> <u>า</u> <u>บ</u> <u>ค</u> <u>ล</u> <u>ก</u> <u>ม</u> <u>ล</u> <u>เจ</u> <u>ต</u>	
<u>ต</u> <u>น</u> <u>า</u> <u>ใน</u> <u>พ</u> <u>ระ</u> <u>น</u> <u>เร</u> <u>ศ</u> <u>ร์</u>	<u>ถ</u> <u>ด</u>
<u>โ</u> <u>อ</u> <u>อ</u> <u>ก</u> <u>อ</u> <u>า</u> <u>ท</u> <u>ม</u> <u>ป</u> <u>ระ</u> <u>ส</u> <u>บ</u> <u>แล</u> <u>พ</u> <u>ภ</u> <u>ย</u> <u>ริ</u> <u>ป</u>	
<u>ก</u> <u>อ</u> <u>ก</u> <u>ร</u> <u>ร</u> <u>ม</u> <u>ก</u> <u>ระ</u> <u>อ</u> <u>ุ</u> <u>ท</u> <u>ก</u> <u>ษ</u>	<u>ร</u> <u>ั</u> <u>น</u> <u>ท</u> ⁴

ค. เทียบมรด คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน

4 คำ เช่น

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สรรพสิทธิ์คำฉันท์, หน้า 26.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

คำวณนครทศสำนักรัน
 ฟิงเพียรพิพิชวิทมา
 โษษุอันออกอรรณปคิพิทชเพื่อภิมยสมาน
 ฤาสมฤคิตาล

นครทักเสลา
 ฤมเพททุกพรณ¹
 อคัก²

ง. เทียบรณ คือการไชพยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน

5 คำ เช่น

มวงโมกมุกมันหมอน
 แถวตุมตาตุมตาล
 ยินยักษยอมอຍายุทชปอง
 คคิกระวีเวรวาย⁴

หึงถอนสละเสลาธาน
 ก่ายานยางยมโดยคง³
 เปนมิตรโดยคดอง

การเล่นเสียงสัมผัสอักษรนี้ ถ้าเราสามารถไชพยัญชนะตัวเดียวกันได้มากเท่าใดก็ยิ่งเพิ่มความไพเราะมากขึ้นเท่านั้น ตัวอย่าง เช่น

หอยทชเยยยุทชยาปี
 จะรณค็อรณตณตาง⁵

เยียวราซอริ

กาพย์บัง 16 บทนี้ กรมสมเด็จพระปรมาณูชิทธิโนรสทรงเล่นเสียงพยัญชนะต้น /ย/ ถึง 6 คำติดต่อกัน ทำให้กาพย์บทนี้เพิ่มความไพเราะขึ้นเป็นทวีคูณ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

จ. ทบคฺ คือการไขพยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน

เป็นคฺ 2 คฺ เช่น

จงเจาเออาตมท่างล ช่วยชีพชุนม
ประชาให้ขึ้นคีนเขม¹
เหน้อยเหน็บเจ็บจิตรรัตนทกกับทจรจาก
สุคยาภพยายาม บรโรดม²

อนึ่ง ในสรรพสิทธิ์คำฉันท์มีการเล่นสัมผัสอักษรโดยการไขพยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกันเป็นคฺ 3 คฺ³ ซึ่งไม่ปรากฏตามแบบที่กวีโบราณกำหนด ตัวอย่างเช่น

เบื้องนองผองพลทั่วทั้ง ชายชวาหน้าหลัง
แลเหล่าพลไพรินทร์⁴
เพื่อพระเคอชแดนแทนทวง กุมชูชูปวง
พิโยคภยันครชาน⁵

ฉ. แทรกคฺ คือการไขพยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน 2 คำ หรือ 3 คำ โดยมีพยัญชนะอื่นคั่นกลาง 1 คำ เช่น

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.
 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.
 3 สุนันท์ ศาสตราจารย์ ศึกษาวรรณคดี เรียกสัมผัสอักษรแบบนี้ว่า เทียบคฺ และเรียกสัมผัสอักษรแบบเทียบคฺ ในข้อ ข ว่า เทียมคฺ ดูรายละเอียด สุนันท์ ศาสตราจารย์, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาพย์เห่ชมเครื่องคันทริขเฐียร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 129 และ 131.

4 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สรรพสิทธิ์คำฉันท์, หน้า 75.

5 เรื่องเดียวกัน.

ทักษิณโกศลภูวไนย
วังคร่ำโรมรอน¹
 มนตรีที่เตรียมเรียบ
ลอมราชาสนราย

รงงเรือมรณไฟ
 ประเทียบรดเหล่าหลาย
 รเรียงรอบแปนขอบคัน²

ข. แทรกรุด คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน 2 คำ หรือ 3 คำ โดยมีพยัญชนะอื่นคั่นกลาง 2 คำ เช่น

แขกราชรับสาสนใส่หัว
 แลต่างยุบลเหตุไท³
 จิงเขษรฐวิชาพยาวิ
 ศิวศรวิสุทธิโองการ⁴

ตางเมื่อเมืองตัว
 ถวายวรวาที

5.1.1.2 สัมผัสสระ ในสรรพลิตที่คำนวณที่มีการเล่นสัมผัสสระน้อยกว่า สัมผัสอักษร แต่มีครบตามกวีโบราณกำหนดไว้ ซึ่งมีทั้งหมด 6 แบบด้วยกัน คือ

ก. เคียง คือการใช้สระเดียวกัน เรียงกัน 2 คำ เช่น

ไทรตรองสองขอชวนการ
 บงามบงำคำหนั⁵

ปองป่วยเปนงาร

สาลิกายาเพอพลอค
 จงรูยูไคพา

บรรยายยอดดุพาพงา

พระนุทพรากกไปปจากทรวง⁶

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

ข. เทียบเคียง คือการใช้สระเดียวกัน เรียงกัน 3 คำ เช่น

เตรียมเรียบเทียบแสนเสนา	อสุรอาสา
ธานีชานาญราชูรงค์ ¹	
ถึง <u>คุณสุทท</u> ขบาราศ	วิบูลยบาทราชินทร์
เสราชรบสยบพระวาริน	ทริยสองกษัตริย์ ²

ค. ทบเคียง คือการใช้สระเดียวกัน เรียงกันเป็นคู่ 2 คู่ เช่น

ชาว <u>เพื่อง</u> เลื่อง <u>พั่ง</u> คั่งแขวง	สามขุนพุนแสดง
ดงเพลงพันพหลามลามฟาง ³	
เข้า <u>คำ</u> ข้าง <u>ใจ</u> คือใคร	ต่างเนตรต่างใจ
<u>จ่านำ</u> บำ <u>เรอ</u> เชอ <u>ถนอม</u> ⁴	

ง. เทียมแอก คือการใช้สระเดียวกัน 2 คำ โดยมีสระอื่นคั่นกลาง 1 คำ และอยู่ปลายวรรค สัมผัสสระแบบนี้มีน้อยมาก ที่เห็นได้ชัดมีเพียงแห่งเดียว คือ

พาเหียรให้ <u>แวก</u> วง	จตุรงค์กงกรร
สาร <u>แสะ</u> วัน <u>แทน</u> พร <u>รค</u> ⁵	พิริย <u>หอม</u> สร <u>พร้อม</u> แทน ⁵

จ. แทรกเคียง คือการใช้สระเดียวกัน 2 คำ โดยมีสระอื่นคั่นกลาง 1 คำ เช่นเดียวกับเทียมแอก แต่แทรกเคียงจะอยู่ต้นวรรคหรือกลางวรรค เช่น

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

คำชุดในที่นี้คือ "อ่าเรออรุง" ทั้งเป็นกระสวนคำไควว่า อ่า ร อ่า, ร กระสวนของคำจะออกมาเป็นเสียงคู่เหมือน ๆ กัน และอาศัยเสียงคำดังกล่าวซึ่งมักจะแบ่งได้เป็นสองจำนวนเท่า ๆ กัน มากำหนดจังหวะหรือการเว้นช่วงในเวลาอ่าน คำชุดอื่น ๆ ได้แก่

ขอบคุณเจ้าจอมธรรม คู่มวงไถยยันต์
อย่าเบืออย่าเป็ยนตนตุ¹
 เทียมทิพยพาทยเพลงเลบงบทแลบร
เลงเฉลยเฉลอมกรรม ละครการ²

กระสวนของคำเป็น อย่า บ อย่า บ และ ฉ (ะ) ล ฉ (ะ) ล ตามลำดับทำนองเกี่ยวกับตัวอย่างแรก และต้องมีคำยืงอยู่คำหนึ่งเสมอ จากตัวอย่างแรก คำว่า "อ่า" "อย่า" และ "ฉ" (ะ) เป็นคำยืง คำถัดไปจากคำยืงคือเสียงพยัญชนะต้น /ร/ /บ/ และ /ล/ ซึ่งจะเปลี่ยนให้ทางออกไป แต่ยังคงเป็นพยัญชนะเสียงเดียวกันดังกล่าวข้างต้น การอ่านจึงแบ่งออกเป็นช่วง ๆ ในที่นี้มี 2 ช่วง แต่ละช่วงแบ่งออกได้เป็นสองจำนวนเท่า ๆ กัน การอ่านออกเสียงเป็นช่วง ๆ นี้ ยิ่งแบ่งเป็นช่วงมากเท่าใด ยิ่งเพิ่มความไพเราะขึ้นเท่านั้น เพราะเสียงคำจะอ่านออกเป็นจังหวะสม่ำเสมอ ย้ำเสียงเดิมของคำยืงตลอดเวลา ขณะเดียวกันก็ยังคงเสียงพยัญชนะต้นของคำถัดไปด้วย เช่น

เสร็จสองสังวาสสุขเสวอย รศราคหรรษา
สมานสมัคสโมสรสุภา พจนพร่องสนองนาง³

ตัวอย่างนี้อ่านออกเสียงเป็น 3 ช่วง คือ สมาน - สมัค (ร) - สโมสร
 คำยืงคือ "ส" (ะ) และคำถัดไปทางเป็นเสียงพยัญชนะ /ม/ ในคำว่า "มาน" "มัค" (ร)
 และ "โม"

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

กรรกรกฎักัจนประชุมกับกุมภิลคคลอน
สลิกสลาคสเลมสลอน

สลิก¹

ฉันทบทนี้ มีความไพเราะมากที่สุด เพราะเล่นคำซุก ส (ะ) ล ถึง 5 คำ
 ซอกัน้อย การอ่านออกเสียงจึงแบ่งเป็น 5 ช่วง คือ สลิก - สลาค - สเลม - สลอน -
 สลิก คำขึ้นคือ "ส" (ะ) และคำถัดไปต่างเป็นเสียง /ล/ เหมือนกันหมด

นอกจากนี้ ยังมีการเล่นคำซุกส่วนหน้าลอกกับคำซุกส่วนท้าย เช่น

เคำโฌงจับโฌงมอง	จิงโฌงจิงจ้อประนงง
<u>กระสากี่สูกระสัง</u>	กระทำทามนากกระทิง ²
กระจามกระเจ้าจับ	ทรชรองคัพพ้องอล
<u>กระขาบคาบกระขบผล</u>	แล้วไผผินบินรอนเรียง ³

การเล่นคำซุกเท่าที่กล่าวมานี้ จัดเป็นอลังการด้านเสียงที่สำคัญ สร้างความ
 ไพเราะต่อวรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์อย่างมาก ด้วยคำซุกต่าง ๆ เหล่านี้มักจะเล่นเสียง
 พยัญชนะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน การแบ่งช่วงการอ่านหรือจังหวะสมาเสมอสมคล้ายกัน นับ
 ได้ว่า กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสทรงมีพระปรีชาสามารถในการเล่นคำอย่างยอดเยี่ยม
 พระนิพนธ์บางตอนพระองค์ทรงเล่นคำซุกแทบทุกบท เป็นภาษาวรรณศิลป์อย่างแท้จริง เช่น
 ตอนกล่าวถึงนางสุพรรณโสภา คึงคำประพันธ์ว่า

อันเตมูเรราชบริวาร	หกหมื่นมีประมาณ
<u>ละอองคลอพอตา</u>	
เอกอรรคคิสรสุคา	สุพรรณโสภา
<u>พระนามพระนอกษัตริย์</u>	

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

<u>สมบรมสมบัติอินทรีย์</u>	สามโลกยणी
<u>เสมอสมรปูา</u>	
โคชายโคชายทฤศนา	จรรจวณูกามา
<u>กระหม่นกระมลย์ายาม</u>	
ทรงไววชูลักษณเลอกาม	โสฬศสาทราม
<u>สวาทสวิงวิงแก</u>	
ไปเคยขานอรรถโษฐ์แปร	พัคทรพองชายแล
<u>เขลงเนลยเลยมี</u>	
คำแกงคณราชบุตรี	ตระหลบแหล่งชรีณี
<u>เสนอเสนอะทุกเวียง</u>	
ท้าวทาวชยนิยศสำเนียง	เสนทเพอมพุลเพียง
<u>อศักอศอาคูร</u>	
หวังโคยพาทาคยพอล	ควบชิตยตระกุล
<u>ตระการตระกองกริธา</u>	
รมยรวมรสราคคฤชณา	สนิทแนบนิทรา
<u>บรรมบรรมทัยเทียมทรวง</u>	
ลรรดุงกะมลลาสรลวง	รำภกเหลือทวง
<u>เทวทวิทุกขไทย¹</u>	

5.1.3 การเล่นเสียงวรรณยุกต์

การเล่นเสียงวรรณยุกต์จัดเป็นกลวิธีในการเพิ่มลึงการให้แก่เสียงอีกลักษณะหนึ่ง โดยการนำคำที่ประกอบด้วย พยัญชนะ สระ และตัวสะกดอย่างเดียวกันทุกอย่างมาใช้ในที่ใกล้เคียงกัน แต่ละคำต่างกันเพียงเสียงวรรณยุกต์เท่านั้น ตัวอย่างคำประเพณี ได้แก่

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

ทราบสารขานเสนอขอปวง	เชอญสุตกลาง
สมัคสโมสรสมาน ¹	
เสื่อสีหมีหมุหมุฟ่าน	กาสรแกมสาร
อุศุกเดือนถักเดอลอง ²	
จิ่งจอมจุทากา	สิกราชฐมณฑล
ทอคทัศนาวล	พินาศเนกกายกาย ³
รงรงยังชื้อขาย	ชมพุพรายไนไพรรหง
กึ่งค้อมทรนอมลง	ลบัคบัตรขจิตรชสี ⁴
ไครหนอจกนำสาร	วิมลมาลย์มาแจ่งแจ่ง
จงทราบนุสนธิ์แสดง	คำบลน่องสำนักนี้เนา ⁵
พญา <u>ลอลลอล</u> ลอง	ดูแห่งทองพระเพื่อนแพ่ง
เชิญนำสำนักนี้แสดง	สุคาควยเอ็นคุด ⁶

การเล่นเสียงวรรณยุกต์นี้ ทำให้เสียงของคำมีระดับต่างกัน สูง ๆ ต่ำ ๆ เหมือนท่านองคมนตรี ฟังคุไพเราะยิ่งนัก

5.1.4 การเพิ่มเสียง ร ในคำ

การเพิ่มเสียง ร ในคำนี้เป็นที่นิยมกันมากในการแต่งคำประพันธ์ เพื่อให้เกิดความไพเราะ โดยที่ไม่ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในวรรณคดี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

เรื่องนี้มีกลวิธีที่กล่าวอยู่หลายตอน เช่น

เสรียวสวาทมาคจิตร เจียนปลง พระโอบเอื้อวอง
คอาตมอกราวดาวกาม

เสวอยสวัสดิสังวาสยาม	สุขโสรจในสนาม
<u>สรนุณิสรอยสร</u> ระสวรรค ¹	
คลีคลาคณาเน	กนิกายนิกรพล
สารแสะรันแทะปน	<u>สรพื้น</u> <u>ทำสร</u> <u>เพื่อน</u> <u>ไฉ</u> ²
ทุกขทาวชแทบชนมพิรา	ลยทอตุฎไทยทอม
มนัสเกรียมกรอะอุระบอม	มิมร้างจะ <u>สร้าง</u> <u>ศัลย</u> ³
<u>แซรชรวง</u> ศัพทสุโนคสำนानเสนาะหทร	
ษาโสทประสานสรรพ	สำเนียง ⁴
บักแสนสาวสุสรุรางคนางคณากำนัล	
<u>เชรงแซร</u> เกษมสันต์	สำนान ⁵
เสโลโลหแลคาง <u>สร</u> <u>หลาง</u> <u>ศักดิ์</u> <u>สร</u> <u>หลอน</u>	
เชนมาศถมคกร	ก็กวัด ⁶

การเพิ่มเสียง ร ในคำจึงเป็นกลวิธีในการเพิ่มอ دل ง การให้แก่เสียงไค้อย่าง

แบบขล

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

5.1.5 การเล่นคำซ้อน

คำซ้อน คือคำที่มีคำเดียว 2 คำ อันมีความหมายหรือเสียงคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกันซ้อนเข้าด้วยกัน¹ ตำแหน่งของคำซ้อนนี้อาจอยู่ติดกันหรือแยกคำออกจากกันเพื่อเล่นคำล้อกัน ตัวอย่างคำประเพณี ได้แก่

5.1.5.1 คำซ้อนที่อยู่ติดกัน ตัวอย่างเช่น

เคียดแค้นแสนขื่นแค้น เนตรคอนคมแล
สรหลายสรหลักบึงองค²

คำว่า "เคียด" และ "แค้น" ต่างเป็นคำกริยาและมีความหมายคล้ายกันในพจนานุกรมให้ความหมายทั้งสองคำนี้ว่า เคือง คับใจ เจ็บใจ คำว่า "เคียดแค้น" จึงเป็นคำซ้อนเพื่อต้องการย้ำความหมายของคำให้หนักแน่นเด่นชัดยิ่งขึ้น และเป็นการเล่นสัมผัสอักษรแบบคู่ ขณะเดียวกันคำว่า "แค้น" ก็เล่นสัมผัสสระแบบเดียวกับคำว่า "แสน" ในคำถัดไปด้วย

ชาขอยอยก ผู้ยิงพิทก ทอดเหงอคนไทย
สมเขกสวามิศร เขยชิตพิไสมย เพื่อไค้ทรมไวย
ควยเคชศรแมลง³

คำว่า "ทอดเหง" เป็นคำเดียวกับ "ทอดทิ้ง" (เหง มีความหมายว่า ทิ้ง เป็นภาษากลอน) "ทอด" มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "เหง" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ทิ้ง ปล่อย เหมือนกัน ส่วนอสังการทางค่านเสียงนั้น "ทอดเหง" เป็นการเล่นสัมผัสอักษรแบบคู่ และ "เหง" ก็สัมผัสกับคำว่า "ไทย" โดยมีคำว่า "อน" แทรกคั่น "เหง - ไทย" จึงเป็นการเล่นสัมผัสอักษรแบบแทรกคู่ในเวลาเดียวกัน

¹บรรจบ พันธุเมธา, ลักษณะภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519), หน้า 81.

²สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สรรพสิทธิ์คำฉันท์, หน้า 80.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

คัมภีร์ ประณงคอบ
เกวียนทองบรรเทียบเกอย

คำเนอไรต์ไนยเขอย
 สรกอกรวิกรมราย¹

คำว่า "คัมภีร์" (คัมภีร์) เป็นคำกริยา มีความหมายตามพจนานุกรมว่า
 อัดแอ ยัดเยียด เบียดเสียดกัน คำซ้อนนี้แสดงให้เห็นถึงภาพของทหารที่มีจำนวนมากมายเหลือ
 เกิน นอกจากจะแสดงภาพได้ดีแล้ว ยังก่อให้เกิดความไพเราะในคำประพันธ์อีกด้วย

5.1.5.2 คำซ้อนที่อยู่ห่างกัน มีทั้งที่อยู่ภายในวรรคเดียวกันและต่างวรรค
 กัน ตัวอย่างเช่น

มีน เกล้า เมา พัก ทร หนัก คือ คุ ชน ช่าง จ้อ
 สรทกสรทาวทาวทาวกาย²

คำว่า "มีน" และ "เมา" ต่างเป็นคำกริยา มีความหมายไปในทำนอง
 เดียวกัน "มีน" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า รู้สึกวิงเวียน ไม่พอใจ เมาอ่อน ๆ ส่วน
 คำว่า "เมา" เป็นคำที่มีความหมายระดับลึกกว่า "มีน" พจนานุกรมแปลว่า มีอาการสติ
 พันเพื่อน หลงจนหมกมุ่น "มีนเมา" จึงเป็นคำซ้อนที่มีความหมายต่างระดับ แสดงถึงกิริยา
 อาการความผิดหวังของยักษ์กาลจักร ที่ไม่สามารถรวมรักกับนางสุพรรณโสภาคเป็นอย่างที
 การเล่นคำซ้อนในที่นี้ "มีน - เมา" แยกเป็น 2 คำ มีคำว่า "เกล้า" แทรกคั่นอยู่
 "มีน - เมา" จึงเป็นการเล่นสัมผัสอักษรแบบแทรกคั่น

ถายินยุพินพจนจำนรร

จาใจเจียวศัลย์

บรูกี้ไศกสมสมร³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

"ศัลย์โสภ" เป็นคำเดียวกับ "โสภศัลย์" เพียงแต่คำสลับที่กัน หากพิจารณาความหมายของคำแต่ละคำ เห็นได้ว่า "โสภ" และ "ศัลย์" ต่างไม่มีความหมายใกล้เคียงหรือไปในทำนองเดียวกันตามลักษณะของคำซ้อน "โสภ" เป็นคำนาม มีความหมายว่า ความทุกข์ ความเศร้า ความเคืองตรอนใจ ส่วนคำว่า "ศัลย์" มีความหมายว่า ลูกศรและของมีปลายแหลมอื่น ๆ "โสภศัลย์" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า เป็นทุกข์เคืองตรอนเหมือนถูกศรแทง ความหมายของคำซ้อนจึงเป็นไปในเชิงอุปมา เปรียบเทียบความทุกข์เศร้า ความเจ็บปวดท้อใจของสามกษัตริย์ที่พลาดหวังจากนางสุพรรณโสภา เหมือนดังลูกศรทิ่มแทงใจ ฉะนั้น

การเล่นคำซ้อนจึงช่วยเสริมความหมายที่แท้จริงให้แก่กัน จากตัวอย่างข้างต้น คำซ้อนว่า "ศัลย์โสภ" แม้คำว่า "ศัลย์" จะมีความหมายว่า ลูกศรและของมีปลายแหลมอื่น ๆ แต่ผู้อ่านคงไม่มีทางเข้าใจความหมายผิดไปได้ เพราะคำว่า "โสภ" มาช่วยเสริมความหมายอยู่แล้ว

จากการวิเคราะห์การเล่นคำซ้อนมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยะของกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ โอรส้านการไชคำอย่างเด่นชัด พระองค์ทรงใช้คำที่ให้ความหมายและอรรถกถาเคียงพร้อมกันไปทุกบททุกตอน

5.1.6 การเล่นคำซ้ำ

คำซ้ำในที่นี้หมายความถึงการซ้ำคำเดิมซึ่งเป็นคำเดียวกัน แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

5.1.6.1 การซ้ำคำเดิมซึ่งเป็นคำเดียวกัน มีความหมายเหมือนกัน และวางอยู่ติดกัน ดังตัวอย่างเช่น

ถันถันถึงทุติยวาร
กรุงกรุงสุโขม¹

เวรเจ้าจักรพาฬ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

"ถันถัน" ซึ่งเป็นคำซ้ำในที่นี้ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ครั้น หรือ เมื่อ แต่เน้นความกระชั้นของเวลาว่าผ่านไปอย่างรวดเร็ว

ฟางฟ้าเหล่าโลกทุกพาย
พิชุลดาจวักเฉวียน¹

แพรวแพรวพรายพราย

คำซ้ำในที่นี้ช่วยเสริมความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เน้นความสว่างไสวของท้องฟ้า อันเกิดจากแสงวูบวาบของสายฟ้าแลบที่ฉวัดเฉวียนไปมาอย่างรวดเร็ว รวมทั้งให้ภาพความสวยงามประกอบด้วย เพราะเสียง /พร/ มีความไพเราะ และให้ความหมายไปในทางสวยงาม น่าดู เช่น เพรศิ พรัง พราว เป็นต้น

แต่เมื่อเพราะเพื่อทฤษฐิมา นอหังมมังการ
ทาวทาวสกนชชนมลาญ จิตรแปรประจากกาย²

"ทาวทาว" เป็นคำซ้ำแสดงอาการของสามกษัตริย์ขณะล้มลง แต่ไม่ใช่ลมที่ทันทันใจ เพราะคำว่า "ทาวทาว" ประกอบด้วยสระเสียงยาว จึงช่วยแนะนำภาพของความค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเหมาะสมกับเนื้อเรื่องมาก เพราะสาเหตุที่สามกษัตริย์ล้มลงเนื่องจากพระสรรพสิทธิ์ถอดดวงจิต หากได้เกิดจากการใช้อาวุธพันแทงไม่

5.1.6.2 การซ้ำคำเดิมซึ่งเป็นคำเดียวกัน มีความหมายเหมือนกัน แต่วางอยู่ห่างกัน อาจอยู่ภายในวรรคเดียวกันหรือต่างวรรคก็ได้ ตัวอย่างเช่น

จงเยื่อนเยาวยศชิกา ละองค์ละวา
รเวรบรโรมโนมพรณ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

การซ้ำคำว่า "ละ" ในกาพย์บทนี้อยู่วรรคเดียวกัน ประกอบคำว่า "องค์" และ "วา" (ร) เพื่อเน้นความหมายในเชิงเอกพจน์ว่า สามกษัตริย์เข้าไปพบกับนางสุพรรณ-โสภาทีละคน ไม่ใช่เข้าไปทีเดียวทั้งหมด

ขอ <u>ดู</u> บรร <u>ท</u> ม <u>บ</u> ร <u>ร</u> จ <u>ร</u> ณ <u>น</u> ิ <u>ท</u>	ชน <u>ิ</u> ษ <u>ร</u> ุ <u>ค</u> เ <u>ช</u> น <u>อ</u> ย <u>ท</u> อง
ค <u>ุ</u> พ <u>ัก</u> ท <u>ร</u> ค <u>ุ</u> พ <u>จ</u> น <u>ส</u> น <u>อ</u> ง	สุ <u>ช</u> ค <u>เ</u> ช <u>ม</u> ส <u>ม</u>
ค <u>ุ</u> ค <u>ร</u> ร <u>ภ</u> ช <u>ั</u> ต <u>ิ</u> ย <u>พ</u> ฐ <u>ุ</u>	ท <u>ิ</u> พ <u>ย</u> ค <u>ุ</u> ป <u>ระ</u> ค <u>อง</u> ข <u>ม</u>
ค <u>ุ</u> ช <u>ิ</u> น <u>ร</u> ี <u>น</u> ใ <u>น</u> ร <u>ส</u> จ <u>ม</u>	สุ <u>ว</u> ค <u>น</u> ช <u>ค</u> ัน <u>ชา</u>
ค <u>ุ</u> ช <u>ิ</u> พ <u>ค</u> ุ <u>ช</u> น <u>ม</u> ค <u>ง</u>	ค <u>ำ</u> ร <u>ง</u> ช <u>ั</u> ว <u>ี</u> ช <u>ี</u> ว <u>า</u> ค <u>ลา</u>
ท <u>ร</u> า <u>บ</u> ล <u>ิ</u> น <u>ศ</u> ิ <u>สุ</u> ริ <u>ย</u> ดา	ร <u>ก</u> ร <u>ก</u> ็ <u>อ</u> ย <u>ำ</u> ร <u>ู</u> ว <u>าย</u> ¹

ฉันท์ 3 บทนี้ ใช้คำว่า "ดู" ซ้ำกันถึง 10 ทน ทั้งที่อยู่ในวรรคเดียวกันและต่างวรรคกัน เป็นการเน้นความหมายให้เห็นถึงความรักของพระสรรพลีที่ที่มีต่อนางสุพรรณ-โสภาว่า ทั้ง 2 คนจะอยู่รวมกันและไม่มีวันพรากจากกันตราบชั่วฟ้าดินสลาย

การซ้ำคำที่อยู่ต่างวรรคมีข้อน่าสังเกตคือ กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส มักทรงใช้คำขึ้นต้นบาทหรือบทคำเดียวกัน ในวรรคคือเรื่องสรรพลีที่คำฉันท์มีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น ตอนพ้อคำชาวเมืองศิริพัชรกล่าวชมความงามนางสุพรรณโสภาต่อพระสรรพลีที่และกล่าวขำในตอนที่ว่า

<u>เปรียบ</u> โ <u>ณ</u> ม <u>แล</u> ชา <u>ติ</u> ช <u>ิ</u> ต <u>ิ</u> ย <u>ป</u> ระ <u>ยู</u> ร	ส <u>ม</u> บ <u>ู</u> ร <u>ณ</u> ค <u>ว</u> ร <u>ภ</u> ิ <u>ร</u> ม <u>ย</u> ข <u>ม</u>
<u>เปรียบ</u> ไ <u>ว</u> ย <u>ว</u> ั <u>ช</u> น <u>น</u> ุ <u>กรม</u>	ก <u>ั</u> พ <u>อ</u> ร <u>ุ</u> น <u>พ</u> อ <u>ร</u> า <u>ว</u> ก <u>ัน</u>
<u>เปรียบ</u> เม <u>ิ</u> อง <u>อ</u> ัน <u>ม</u> ัง <u>ท</u> น <u>ป</u> ระ <u>ชา</u>	ก <u>ร</u> พ <u>ณ</u> ท <u>เ</u> ็ <u>ย</u> บ <u>ท</u> ัน
<u>เปรียบ</u> ค <u>า</u> ม <u>เช</u> ท <u>ร</u> น <u>ิ</u> ค <u>ม</u> ช <u>ั</u> น	ท <u>ล</u> ิ <u>มา</u> พ <u>ิ</u> ศ <u>า</u> ล <u>เ</u> ส <u>ม</u> อ ²

ทุกบาทขึ้นต้นด้วยคำว่า "เปรียบ" เหมือนกันหมด เป็นการซ้ำคำเพื่อเน้นถึงความเหมาะสมระหว่างพระสรรพลีกับนางสุพรรณโสภาในทุกคำ

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

<u>กฤษรพยท</u> เรองแรงแง	ทวนจำทวยแถมง	ถมักมีเอ
<u>กฤษรพยท</u> ลอศษา	โทมรทวยถือ	กระลิ่งกร
<u>กฤษรพยท</u> ส่มรรดสมร	เทอคชำระศร	ศิษานล
<u>กฤษรพยท</u> ษายูชน	เชียวชำระน	อริรินาศ
<u>กฤษรพยท</u> ทาคาม	สรพอาอาทม	ประกลดการ
<u>กฤษรพยท</u> คำแหงหาญ	ทมอแลควาญกุม	อังกฤษไกว
<u>อศ้วพยท</u> เกรอกไกร	แลนก็แวนไว	คือวายุพิค
<u>อศ้วพยท</u> ษนาบชนัด	ทอกทั้งสองทัด	คระวัคคระแวง
<u>อศ้วพยท</u> ศรแสง	นาวชนูแผลง	จมายหมาย
<u>อศ้วพยท</u> ทุทัตทาย	คางประลอสาย	อสุศาสทร
<u>อศ้วพยท</u> ไอนผงาค	งามทงทวนมาศ	อันไกวกวัด
<u>อศ้วพยท</u> เศิกสมรรด	อากรณจำรัส	มลังเมลือง
<u>สภะพยท</u> หอเนกเนือง	แอกแปรกเรือง	สงางอน
<u>สภะพยท</u> หอลงกรณ	ทิวชวัชสรหลอน	สรหลักชวย
<u>สภะพยท</u> เหลือหลาย	เทียมสินชพฉาย	ผยของพยศ
<u>สภะพยท</u> ระเบียบรด	จักรคือจักรกรด	กัณคณัน
<u>สภะพยท</u> โจรจร	นายกัทัตถือ	เกลองกลาง
<u>สภะพยท</u> เสนางค	หางมยุรเพรอส	พแพรวพราย
<u>สภะพยท</u> เรียบราย	สารถึกราย	จรีคระวี ¹

ฉันทข้างตนนี้ เป็นตอนพระสรรพลีทธิจักเตรียมกองทัพสู้กับสามกษัตริย์ ทุกบทต่างขึ้นด้วย "กฤษรพยท" "อศ้วพยท" และ "สภะพยท" ตามลำดับ คำซ้ำในที่นี้มีความหมายในเชิงพหูพจนวา จำนวน ซาง มา และเกรวียน ในกองทัพมีอยู่มากมายคานคั้น นอกจากให้ความหมายเชิงแนะนำภาพแล้ว ยังก่อให้เกิดความไพเราะในบทพระนิพนธ์ กล่าวคือ การเล่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

คำซ้ำดังกล่าวเป็นคำประพันธ์ที่ปฏิบัติให้ซ้ำหรือสัมผัสเป็นชั้นเชิงยิ่งกว่าธรรมดา หรือที่เรียกกันว่า กลบท

5.1.6.3 การซ้ำคำเดิมซึ่งเป็นคำเดียวกัน แต่มีความหมายต่างกัน ดังตัวอย่างเช่น

ไคชายไคชายทดศนา จรรจวมูฎามา
 กระทบกระมลย่ายาม¹

คำว่า "ชาย" ในกาพย์บทนี้ให้ความหมายต่างกันออกไป "ชาย" คำแรกเป็นคำนาม แปลว่า ผู้ชาย ส่วน "ชาย" คำหลังเป็นคำกริยา แปลว่า ซ้ำเสียง

เชอปรางเชนปรางกนิษฐนวล รำจวมูเจอาไลยหง
 ชานางคือคูรอนงค² นุชนาฎคำเนอรคลา²

คำซ้ำในที่นี้คือคำว่า "ปราง" ให้ทั้งความไพเราะก้านเสียง และความหมายในเชิงเปรียบเทียบ คือเปรียบปรางของนางที่वलผองเปล่งปลั่งราวกับผิวมะปราง

การใช้คำซ้ำในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นให้คุณประโยชน์ในหลายด้าน กล่าวคือ ช่วยให้คำเกิดความไพเราะในเวลาอ่าน ขณะเดียวกัน ก็ช่วยเน้นความหมายให้กระจ่างและให้เห็นภาพที่แจ่มชัดขึ้น การใช้คำซ้ำจึงมีผลต่อความไพเราะและความหมายของคำเป็นอย่างมาก

5.1.7 การใช้คำสลับที่

ในที่นี้หมายถึงการใช้กลุ่มคำเดียวกัน แต่เรียงลำดับคำต่างกัน เป็นผลให้ความหมายของคำเปลี่ยนแปลงไปจากกลุ่มคำเดิม ตัวอย่างการใช้คำสลับที่

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

แซกเต๋เต๋แซกนุช

พิราวมพิลาปความ

ก็แสนสุขจักเสาะตาม

ทุกซอกทุกใจน¹

คำสลบที่คือ "แซกเต๋" กับ "เต๋แซก" แซกเต๋เป็นชื่อนก ส่วนคำว่า "เต๋แซก" นั้น "เต๋" เป็นคำกริยา มีความหมายว่า ไป "เต๋แซก" จึงเป็นคำที่กระทัดรัดมาก พระสรรพลีท้ออยากให้นักแซกเต๋ไปหานางสุพรรณโสนานั่นเอง

อีกตัวอย่างหนึ่ง ไค่แก

เพงทุตทุตเพงชาว

ชวานควานอูราเรียม

องค่อนท้าวไทกรมเกรียม

คือแซวกชวานก็ปานกัน²

"เพงทุต" เป็นชื่อนก พระสรรพลีท้อมีความประสงค์ให้นักเพงทุตทำหน้าที่พูดหรือผู้สื่อสารบอกข่าวคราวนางสุพรรณโสภา แตนกเพงทุตก็ละทิ้งหน้าที่ตน ปล่อยให้พระสรรพลีท้อระทมใจจนหม่นไหม้

5.1.8 การเล่นคำที่มีความหมายต่างระดับ

การเล่นคำประเภทนี้ หมายถึงการเล่นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน แต่ต่างกันในด้านระดับของความหมายเป็นสำคัญ บางทีก็ต่างกันด้านระดับของกาลเวลาที่กระทำ ควบ เช่น

พลิกพื้นดินของคักฎวไนย

ถวิลถึงโทไท

ชนินทรชนกนนทลี³

"พลิกพื้นดิน" ต่างเป็นคำกริยาแสดงอาการของคนที่ยืนจากการหลับ ความหมายของคำมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และทวีความหมายสูงขึ้นตามลำดับ "พลิก" แปลว่า

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

กลับ (ตัว) "พื้น" แปลว่า กลับคืน กลับมีสติ เพราะคนเพิ่งตื่นนอนมักจะงัวเงีย แล้วจึง "ตื่น" แปลว่า ไม่หลับ

โอบเฉียวเฉียววนช เฮอร์ห้องมารุต แผ่นพื้นนภา
โผวนอรณเวศ สุกเนตรทัศนาลลิวเมฆา
ลลอลมบน¹

นักทศลักษณ์เห็นพระมเหสีทรงภูษาสีแดง นึกว่าเป็นก้อนเนื้อ จึง "โอบ" คือโผลงมาฉวยเอาไป "เฉียว" และ "เฉียว" เป็นคำที่มีความหมายสูงขึ้นตามลำดับ "เฉียว" แปลว่า แรง จัก "เฉียว" เป็นกริยาของนกที่บินคว้าอาหารไปทันทีทันใด นั่นก็คือ นักทศลักษณ์โอบอย่างแรงจักและคว้าไปในทันทีทันใด คำว่า "โอบเฉียวเฉียว" นอกจากจะเป็นการเล่นคำที่มีความหมายต่างระดับแล้ว ยังเป็นการเล่นสัมผัสอักษรแบบเทียบคู่ และ เล่นเสียงวรรณยุกต์อีกด้วย

เพื่อท้าวท้าวทบสยบลง ทรสุรศักดิ์ทรง
เท่งท่ารุกองค์ บดิงกาย²

เมื่อพระสรพสิทธิ์ถอดดวงจิตกษัตริย์พรหมทัตอรออก ร่างของกษัตริย์พรหมทัตอรก็ตกลง ในที่นี้ใช้คำว่า "ท้าว" อาการณ์นั้นไม่ใช่ทันทีทันใด แต่จะ "ทบ" มีความหมายว่า พับตัวเข้ามา **แล้วจึงคอบ** "สยบ" คือซบลงหรือพับลง ส่วนคำว่า "เท่งท่ารุก" ในวรรคที่ 3 ช่วยเน้นความหมายในวรรคที่ 1 ซ้ำกันในส่วนองเดียวกัน และในที่สุดร่างนั้นก็ "บดิงกาย" ซึ่งเป็นคำที่ีระดับความหมายสูงสุด คือแปลว่า แน่ใจ ไม่ไหวติงอีกต่อไป

การเล่นคำที่มีความหมายต่างระดับกันนี้ ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงความหมายของคำประพันธ์ได้ดียิ่งขึ้น กล่าวคือ ผู้อ่านจะได้ความหมายในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป เริ่มเข้าใจความหมายธรรมดาากอน แล้วจึงค่อยเข้าใจความหมายในระดับลึกเข้าทุกที กลวิธีนี้ช่วยเสริม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

ความหมายของคำให้มีความหนักแน่นลึกซึ้งขึ้นตามลำดับ และก่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนอีกด้วย นอกจากนี้จะทำให้เกิดความงามความหมายแล้ว กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสยังทรงเห็นคำที่มีความไพเราะเพื่อลดการคำนึงประกอบ แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นกวีที่มีความละเอียดลออ และทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านคำประพันธ์อย่างแท้จริง

5.1.9 การกลายเสียงคำ

การกลายเสียง หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเสียง สระ พยัญชนะ หรือวรรณยุกต์ในคำภาษาไทยให้มีเสียงใดเสียงหนึ่งผิดเพี้ยนไปจากเดิม โดยยังคงความหมายของคำเดิมนั้นอยู่¹ และเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปคำด้วย มีหลายแบบดังต่อไปนี้

5.1.9.1 การยัดหรือการหคเสียงสระ เป็นกลวิธีกลายเสียงสระเพื่อประโยชน์ของสัมผัสเป็นสำคัญ ในการแต่งร้อยกรองนั้น การบังคับสัมผัสของคำมีอิทธิพลมากสามารถทำให้เสียงและรูปคำเปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น

เทียบมันขอขอยคำเนอร	โดยราชเจรชญ
สวัศคิสวามิภักดี	
ท้าวพั่งนองท้าวทูลพี่	ไรร่วมจรลี
บละในบาทมริบาล ²	

"พีไร" มาจากคำว่า "พิไร" เป็นการยัดเสียงสระ อี เป็น อี้ เพราะต้องการรับสัมผัสสระอี จากคำว่า "ภักดี" และส่งสัมผัสสระอี ไปยังคำว่า "จรลี" ในวรรคต่อไป

เขนชูชุนาว	บ้างเงื้อง่าวแลพอนพัน
โลทกางสรกลางสร	พลเสโลทโตมร ³

¹อนันต์ อวมศาสตร์ และ เนาวรัตน์ อวมศาสตร์, ลักษณะภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทวัญนาพานิช, 2519), หน้า 60.

²สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สรรพสิทธิ์คำฉันท์, หน้า 83.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

"ค่าง" เป็นคำโบราณ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "กั้ง" แปลว่า เครื่องมือสำหรับป้องกันอาวุธรูปเป็นกบฏกล้วย ในที่นี้ กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ในรศทรง มีพระประสงค์เลือกใช้คำว่า "ค่าง" โดยเฉพาะ จึงเท่ากับเป็นการยึดเสียงสระ อะ จาก คำว่า "กั้ง" เป็นสระ อา ในคำว่า "ค่าง" ทั้งนี้เพื่อความไพเราะในการเล่นสัมผัสสระ แบบแทรกแถก ในคำว่า ค่างสรหล่าง นั้นเอง

5.1.9.2 การเพิ่มเสียง เป็นวิธีการเกี่ยวกับการเล่นคำแดง เพื่อให้ มีคำใช้มากขึ้น และให้ออกเสียงสะกดไพเราะสละสลวยยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น

ค่างเตรียมค่างวายสารสังเวทย ขานขอแซกเขอย
ค่านับค่านัลहरणा¹

"ค่างวาย" แดงมาจากคำว่า "ถวาย" โดยเปลี่ยนพยัญชนะต้น ถ เป็น ค และเพิ่มเสียง ัง เสียงพยัญชนะต้น /ค/ ในคำว่า "ค่าง" (วาย) ยังเล่นสัมผัสอักษรแบบ เทียบคู่ ในคำว่า "ค่างเตรียมค่าง" (วาย)

นอกจากนี้ การเพิ่มเสียงยังเป็นการเพิ่มจำนวนคำ เพื่อให้สอดคล้องกับ ฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์นั้น ๆ ตัวอย่างเช่น

ยังแพศยค่างพรณค่างพาพิมลลักษณ
นำหมูปริยพรัค่าง คำเนอร²

"คำเนอร" (คำเนิน) แดงมาจากคำว่า "เคิน" ซึ่งเป็นคำพยางค์เดียว เมื่อเพิ่มพยัญชนะ น และเสียงสระ -า จึงกลายเป็นคำ 2 พยางค์

สวมยุทธค่างลกา ค่างรัตนนาภณ
ค่างหลับค่างหลอกค่าง ค่างแวงค่างแวงค่างแวงค่าง ค่างแพงค่าง ค่าง³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

"กระหลับกระหลอก" แผลงมาจากคำว่า "กลับกลอก" โดยเพิ่มพยัญชนะ ร และสระ อะ ส่วนพยัญชนะ ห ที่เพิ่มเข้าไปนั้นก็เพื่อให้ระดับเสียง เท่ากับเสียงของคำเดิม จึงเพิ่มจำนวนคำจากคำเดิม 2 พยางค์ เป็นคำ 4 พยางค์

5.1.9.3 , การกร่อนเสียง เป็นกลวิธีที่ทำให้เสียงของคำบางคำเลื่อนหายไปหรือออกเสียงสั้นกว่าปกติ เกิดเป็นเสียงกร่อนขึ้น อาจเป็นการกร่อนเสียงพยางค์ หน้า หรือพยางค์ท้าย ก็ได้ เช่น

ก. การกร่อนเสียงพยางค์หน้าของคำ ตัวอย่างเช่น

ฉายชื่อหรืออับสรุขัน	รมรื่นรัญ
<u>รว</u> รวรำเพยพายพาน ¹	<u>ร</u> เรื่องรองในราชศรี
แซไซประภาของ	ตระศักดิ์คณาดล ²
คาราจารย์สตรี	ศิริพิชการาสดาน
จักกลาพลาพลนิวัติ	อุรวรา <u>ว</u> ณ <u>ว</u> าวถวิล ³
ทูลโหชำระภพจักราญ	ไปถอดอัยกั <u>ม</u> ม <u>อ</u> ย <u>ม</u> เม <u>อ</u> น <u>ม</u> ช <u>ท</u> ร <u>ท</u> อ <u>ย</u>
สองหัตถ์ตระกูลโคบาย	พระทรวง ⁴

รว	กร่อนมาจาก	รวรว
ร	กร่อนมาจาก	เรื่องเรื่อง
ว	กร่อนมาจาก	วาววาว
ม	กร่อนมาจาก	มอมมอย
เม	กร่อนมาจาก	เมินเมิน

-
- 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.
 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.
 3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.
 4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

การกร่อนเสียงพยางค์หน้าของคำนี้มีลักษณะเหมือนคำอักษาส กล่าวนคือ เป็นการซ้ำคำโดยใช้พยัญชนะหรือเสียงพยัญชนะตัวหน้าซ้ำเข้าไปข้างหน้าคำ เพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงคำ เป็นจังหวะหนักเบารับส่งกันเป็นทอด ๆ

ข. การกร่อนเสียงพยางค์ท้ายของคำ ได้แก่

แม่ม้วยควยทุกซำเค็ญ เถกองเกียรติกว่าเปน
 ฤาทยอนพระยศยินขจร¹

"แม้ว" (แม - วะ) กร่อนมาจากคำว่า "แม่วา" ถ้าใช้เต็มคำจะทำให้มีเสียงหนักอยู่ใกล้กันถึง 3 คำ คือคำว่า แม - วา - ม้วย พังคูลแล้วไม่ไพเราะ และขัดกับจังหวะของเสียงคำในภาษาไทยด้วย การใช้รูปคำ "แม้ว" ทำให้ออกเสียง หนัก - เบา - หนัก สลับกัน คือ แม - วะ - ม้วย ทำให้เสียงไพเราะขึ้น และที่สำคัญคือ ถ้าคงเสียงคำเต็มว่า "วา" ซึ่งเป็นเสียงยาว นอกจากจะทำให้เสียงไม่ไพเราะแล้ว ยังทำให้วรรคแรกของกาพย์ฉันทมี 16 บทนี้มี 7 คำ ผิดหลักฉันทลักษณ์ของกาพย์อีกด้วย ฉะนั้น การกร่อนเสียงคำ "วา" ให้มีเสียงสั้นเป็น "วะ" เวลาอ่านออกเสียง วะ จึงออกเสียงเพียงเบา ๆ เหมือนกับมีเสียง อะ เพียงครึ่งเสียงเท่านั้น เป็นการลดจำนวนคำเพื่อให้สอดคล้องกับฉันทลักษณ์ดังกล่าว

5.1.9.4 การตัดเสียง เป็นอีกวิธีการหนึ่งเพื่อลดรูปคำหรือจำนวนคำ

ตัวอย่างการตัดเสียงพยางค์หน้า 1 พยางค์ เช่น

เมื่อพอง เสนอนุทหนึ่งองค์ นฤนาถจ้านง
นุเคราะห์แท้แต่ญูใคร²

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ควรสูสั่งวรกิจ
 โดยรีทบรามรบิด
 ก็ท่าลายอรราช
 ลยเทหทยา
 จงยีนอยุทันกัลปสง
 ชื่อชรอมณนอมพนิคทราม

ทศพิชราชินทร
 ชคิยบุกลิทำนุกทรรม¹
 อรินาศีชีวา
 ชูรรดสถิตย²
 ไชยคงถาคลายความ
 สวาทมุงคงปอง³

น <u>ุ</u> ค <u>ร</u> า <u>ะ</u> ห	ค <u>ั</u> ค <u>ม</u> า <u>จ</u> า <u>ก</u> ค <u>ำ</u> เ <u>ค</u> ็ <u>ม</u> ว <u>า</u>	อ <u>น</u> ุ <u>ค</u> ร <u>า</u> ะ <u>ห</u>
ร <u>ี</u> ค	ค <u>ั</u> ค <u>ม</u> า <u>จ</u> า <u>ก</u> ค <u>ำ</u> เ <u>ค</u> ็ <u>ม</u> ว <u>า</u>	จ <u>า</u> ร <u>ี</u> ค
น <u>า</u> ศ	ค <u>ั</u> ค <u>ม</u> า <u>จ</u> า <u>ก</u> ค <u>ำ</u> เ <u>ค</u> ็ <u>ม</u> ว <u>า</u>	พ <u>ิ</u> น <u>า</u> ศ
ส <u>ง</u> ไ <u>ช</u> ย	ค <u>ั</u> ค <u>ม</u> า <u>จ</u> า <u>ก</u> ค <u>ำ</u> เ <u>ค</u> ็ <u>ม</u> ว <u>า</u>	อ <u>ส</u> ง <u>ไ</u> ช <u>ย</u>

คำว่ยำงการคัคเลีงพยางคันำคำ 2 พยางคั เชน

เชกสองสุริยราชนอมล เหนือแกวากามุจน
 อันกองคำกีงอาภา⁴

"เชก" คัคมาจากคำเค็มวา อภิเชก ในที่นีคัค 2 พยางคันำคำ คือ อภิ
 สรุปใควา การกลายเลีงคังที่กลาวมาชำงตัน ให้คุณประยอชนคำนคอไปนี

คือ

1. ช่วยให้เกิดความไพเราะในการอ่าน
2. เพื่อประโยชน์ของสัมผัสตามฉันทลักษณ์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

3. เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างรูปคำกับจำนวนคำ เพราะจำนวนคำสามารถบังคับให้รูปคำเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเหมาะสม โดยอาศัยฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์นั้น ๆ เป็นเกณฑ์

5.1.10 การใช้คำหลากหลาย

คือการใช้คำหลาย ๆ คำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน เช่น

เรียกพระสรรพลีท้าว องค์อัคร ครอบารกุมาร สมเด็จจวนายก ราชพิงศ์
จอมจุฑารัต พระญูเกษมงกุฏ จอมชราคด วรชรรรมิศเรศร์ ภูทเรศ ญุพกุมาร เขยไท้
เจาญู ฯลฯ

เรียกม้าว่า กุรงค์ สิ้นขพ และ อัสวะ อัสสวะ กัณฐ์ศา อาชา ฯลฯ

เรียกช่างว่า คช หัสคินทร์ สาร กุญชร ฯลฯ

เรียกภูเขาวา ไศล พนม เมรุ บรรพต ศิขร กิริ ศิขรินทร์ ศิขเรศ ฯลฯ

เรียกน้ำหรือห้วงน้ำว่า ลหาร ห้วย สิ้นข มหรรณพ คงคา ชลชี สระ ฯลฯ

เรียกใจว่า มนะ กวงกมล แคน หทัย ฤดี มโน มาโนช มนัส ฯลฯ

เรียกคำกริยาที่แสดงอาการไปว่า เสด็จ เเคิร (เคิน) ลิดา คลา จร จรด
โคล ลิลาศ เห็จ ฯลฯ

เรียกคำกริยาที่แสดงอาการพูดว่า ประภาษ บรรหาร คำรัส อื่น เขื่อน
มัตตุร กลาว ฯลฯ

เรียกคำแทนความงามว่า ไพจิตร วิมล ถกกล ลำเภา พิลาศ พิไลย อ่ำไพ
วิลาวรรณ เพรศิ ลาวรรณ จำรูญ เจอคณิน (เจคณิน) ฯลฯ

เรียกคำแสดงความเคารพว่า ประนต อภิวาหน์ ประนม ไหว้ วันทา เคารพ
ถวายหัตต์ ชูลีกร กรรพุม อภิวันท์ ฯลฯ

การที่กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรสทรงใช้คำหลากหลายมากมายดังกล่าว แสดงถึงความรอบรู้ของพระองค์ในเรื่องคำและความหมายของคำอย่างกว้างขวาง พระองค์จึงทรง

สามารถใช้คำให้พลิกแพลงออกไปได้ต่าง ๆ นานา ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการจะใช้คำให้มากขึ้น โดยการเลี่ยงการใช้คำซ้ำ ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน ในด้านการศึกษาศัพท์อีกด้วย

5.1.11 การเลือกเฟ้นคำให้เหมาะกับเนื้อเรื่อง

วรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ใช้คำที่กระทัดรัดมาก คือใช้คำได้ประหยัด แต่กินใจความมากและเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ตัวอย่างเช่น

เรียบรัฐันครเนื่องนงค์ นาเนกนองชน
ชรเคียดชรดันดินเคียร¹

คำว่า "นอง" เป็นคำกริยา แปลว่า เจิง เหลิง ล้นไป ปรกติเรามักใช้คำนี้กับของเหลว แต่ในที่นี้ใช้กับคนว่า "นองชน" ทำให้เกิดความรู้สึกว่า เมืองศิริพัชรมีคนมากมายจนล้นเมืองเหมือนคังน้ำที่ล้นภาชนะ นับเป็นการบรรยายภาพที่แปลก และมีการเล่นสัมผัสอักษรแบบเทียบรถ คือใช้พยัญชนะต้นเดียวกันถึง 5 ตัวเรียงซ้อนกันในคำว่า "เนื่องนงค์นาเนกนอง"

ควรร่างบุรีรัตนแรมวงง โทนเทียวเื่อนทง
ทุเรศบิดามารคร²

คำว่า "โตน" เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า โคดเคี้ยว "โตนเทียว" จึงเป็นคำที่ให้ภาพและความรู้สึกเป็นอย่างดีว่า บุคคลนั้นเดินทางไปตามลำพังอย่างโคดเคี้ยว เป็นคำที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องมาก เพราะเป็นตอนที่พระสรรพสิทธิ์ต้องออกเดินทางไปศึกษาศิลปวิทยาที่ตักกสิลาแต่ยังเยาว์

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

จากใจไม่ยอมทำเอง หาได้มีใครบังคับไม่ และคำว่า "เมื่อ" ยังเล่นสัมผัสอักษรแบบคู่กับ
คำว่า "บาป" ด้วย

การใช้คำประเพณีทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามและเกิดจินตภาพอย่าง
แจ่มชัด อีกทั้งเล่นสัมผัสอย่างไพเราะ นับเป็นเสน่ห์อีกอย่างหนึ่งของวรรณคดีเรื่องนี้

5.1.12 ลีลาจังหวะ

ลีลาจังหวะแฝงอยู่ในคำหรือเสียงที่ใช้ในบทประพันธ์อยู่เสมอ จังหวะและ
เสียงของคำจึงมีส่วนช่วยเสริมใหญ่อ่านเข้าใจถึงเหตุการณ์ตอนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ช่วยเพิ่ม
อรรถกถาทั้งด้านเสียงและความหมาย เป็นต้นว่า ในตอนบรรยายการต่อสู้ระหว่างพระสรรพ-
สิทธิ์กับสามกษัตริย์ ดังคำประพันธ์ว่า

พลพระพะพลศึกถือชกในสมร
 ไชรมศรกุดทัณฑ์เป็น ประคม
 ลูกจาปอาบพิศมเทงร เร่งรณคม
 คาบค้อนันคมแขง เขาพอน
 เสโลโลหแลค่างสรกลางสัดถสรหลอน
 เชนมาศถมคกร กีกวัด
 ตางโหมหักประหารร่าบาญบรพิบัติ
 พันแหงครแวงครวัด ครวี
 แสนสำสินชพพาหคชรดพิริย
 โรมรุกคคลูกคลี จำบัง
 กีกกองศัพทสราศิขานลประนง
 เพียงภูมิพกพงง พรรลย¹

ลีลาจังหวะของสัททูลวิกกีฬิตฉันทน์ 19 ทั้ง 6 บทข้างต้น ให้ความรู้สึกของ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

การต่อสู้ที่รวดเร็วและรุนแรงของพยางค์ทั้ง 2 ฝ่าย สังเกตได้ว่า ภาษาที่ใช้ส่วนมากเป็น คำตาย หรือ คำที่มีสระเสียงสั้น เช่น "พะ" "อชิต" "ครวค" "พก" หรือให้เสียงพยัญชนะ ที่มีเสียงหนัก เช่นในคำว่า "เทง" "แพง" เป็นต้น การใช้คำเหล่านี้ทำให้ลีลาจังหวะของ คำกึกกักและเรงเร่า ก่อให้อนานเกิดความรู้สึกตื่นเต้นเข้ากับเหตุการณ์ด้วย

ส่วนตอนที่ เป็นบท เสร่า เช่น ตอนที่พระสรรพลีลิตีศวรพูดถึงนางสุพรรณโสภา ดังคำประพันธ์ว่า

โหยให้หาพนิดาบดกลมลเจต
 ทนาในพระนเรศร ฤดู
 โอ้ออกาตมประสพแลพบภยริปู
 กอกรรมกรระอุทุกข รั้นทค
 ลอบลักอรรคพชยุยงตุจิตรกำสรค
 ทรวงเสราสลคหลม ฤไทย
 เหลือลนพน์ที่จะพร่าแลร่าพจนพิไร
 คือใครเอ็นคูน้าง บมี
 แสนโศกพิโยคยพเวศนุรวมรมยปรี
 คาคงงชีวีวาย วินาศ¹

แม้ตัวอย่างฉันทลักษณ์จะใช้ศัพท์อุทวิภิกษิตฉันท 19 เช่นเดียวกับตัวอย่างแรก แต่ลีลาจังหวะของฉันทไม่เหมือนกัน กล่าวคือ คำที่ใช้เป็นคำที่มีเสียงสระทอดยาวได้มากกว่า และขอที่นำสังเกตคือ คำส่วนมากมักมีเสียงพยัญชนะต้น /ท/ และ /ส/ ซึ่งเป็นพยัญชนะ เสียงสูงและออกเสียงโหยหวน ฟังดูแล้วเหมือนดังเสียงคนร้องไห้ ทำให้เกิดลีลาจังหวะ เสร่าตาม นับว่าเป็นการเลือกใช้คำได้อย่างเหมาะสมกับอารมณ์ เสร่าของพระสรรพลีลิตี เป็นอย่างยิ่ง

เมื่อพิจารณาลีลาจังหวะบางตอนในสรรพลีลิตีคำฉันท จะเห็นได้ว่า

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงใช้ความประณีตอย่างมากในการเลือกพจน์คำที่ให้อรรถ
และเสียงเหมาะสมกับความในค่อนั้น ๆ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงจังหวะ และมองเห็นความเคลื่อนไหว
ไหวซึ่งแฝงอยู่ในคำหรือเสียงหนึ่ง ๆ ได้ ก่อให้เกิดอารมณ์คล้ายตามเรื่องราวได้ดียิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์การใช้คำมาทั้งหมดนี้ กล่าวโดยสรุปได้ว่า กรมสมเด็จพระ
ปรมานุชิตชิโนรสทรงมีความสามารถในการใช้คำอย่างยั้งยวด ก่อให้เกิดอรรถกถาทั้งด้าน
เสียงและความหมายทุกบททุกตอน นับเป็นภาษาวรรณศิลป์ที่เด่นที่สุดในสรรพวลีคำฉันท์

5.2 ภาพพจน์ (Figures of Speech)

ภาพพจน์ หมายถึงวิธีการสร้างมโนภาพให้เกิดขึ้น โดยอาศัยถ้อยคำสำนวนแบบ
ต่าง ๆ การเสนอภาพพจน์ที่ดีทำให้มโนภาพของผู้อ่านเด่นชัดขึ้น อันจัดเป็นคุณค่าทางวรรณศิลป์
ที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง¹ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาภาพพจน์จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในวรรณคดี เพราะ
การอ่านให้เห็นภาพจะช่วยให้เข้าใจแก่นแท้ของเรื่องและความหมายของคำได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น
มีข้อพึงสังเกตว่า คำที่สื่อภาพ เช่น ผู้หญิง ผู้ชาย ไม่เรียกว่าภาพพจน์ เพราะภาพพจน์เป็น
ผลของการใช้คำอย่างมีศิลปะโดยกลวิธีเปรียบเทียบเท่านั้น² ในวรรณคดีเรื่องสรรพวลีคำ
ฉันท์ที่มีภาพพจน์อยู่หลายประเภท พอจะกล่าวได้ดังต่อไปนี้

5.2.1 อุปมา (Simile) คือภาพพจน์เปรียบเทียบความเหมือนกันของสองสิ่ง
โดยมีคำเชื่อมโยง เช่น คำว่า เหมือน จุจ ดัง ราวกับ ปาน กล ประหนึ่ง เพียง พ่าง
เสมอ ฯลฯ บทที่กล่าวก่อนเรียกว่า อุปมา ส่วนบทที่กล่าวเปรียบเทียบและอยู่หลังคำเชื่อม
เรียกว่า อุปมา เช่น

ทั้งสารกาลดาวแดแสง ดูหว่าคมแวง
แลหวันกระมลเมือมรณ³

¹ ชลธิรา กลัดอยู่, "การอ่าน," การใช้ภาษา (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2521), หน้า 217.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.1.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สรรพวลีคำฉันท์, หน้า 71.

กษัตริย์พรหมทัตตทั้งห้าเยาะเย้ยของพระสรรพลีทธี เกิดความโกรธแค้นใจ เหมือนกิ่งไฉนนั้นถูกฟันด้วยคมดาบ คนมีใจเป็นสำคัญ หากขาดใจแล้วย่อมมีชีวิตอยู่ไม่ได้ การเปรียบเทียบกับนี้จึงเห็นภาพพจน์แจ่มแจ้ง และเมื่อพระสรรพลีทธีถกคดวงจิตกษัตริย์พรหมทัตต ออก ร่างนั้นก็ล้มลงกับรถทรงราวกับตนกล้วยที่ถูกตัดด้วยสายฟ้าซึ่งเป็นอาวุธของพระอินทร์ ดังคำประพันธ์ว่า

กฤทลอิน
สกราชนิกร

วชิราวุธรณ
กัโฆษสำนาน¹

หากจะเปรียบเทียบความงามของใบหน้า กวีมักจะเปรียบเทียบกับพระจันทร์ตาม ความนิยม ดังคำประพันธ์ว่า

จิ่งอันพระสาสน์สุน
อ้าแม่ผู้โสภา

ทรเสนอเสนา
พักตรเพียงอันเพ็ญจันทร์²

พระสรรพลีทธีเปรียบเทียบกับใบหน้าของนางสุพรรณโสภากับพระจันทร์วันเพ็ญ ซึ่งมีแสงดีเหลือองนวลงดงามเปล่งปลั่ง การเปรียบเทียบกับดังกล่าวนี้น่าใช้ โดยเฉพาะกับตัวละคร ฝ่ายหญิงเท่านั้น แม้แต่ตัวละครฝ่ายชายก็ใช้เปรียบเทียบเช่นกัน ดังคำประพันธ์ว่า

สรรพางคพิลาศพิไลลักษณ์
แจกโคมศิสุทธครระแลง

อ้าไฟพักตรบำเพ็ญแสง
คระไลดองผของโพยม³

กรมสมเด็จพระปรมาณูชิทชีโนรสทรงเปรียบเทียบกับใบหน้าของพระสรรพลีทธี ที่มีความงามเช่นเดียวกับพระจันทร์ที่งามบริสุทธิ์ลอยล่องอยู่บนท้องฟ้า จะเห็นได้ว่า ความงามของพระจันทร์นี้เป็นความงามที่แลเห็นแต่ไกลในสายตาของปวงชน แม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

จะก้าวไกลไปมากก็ตาม แท้จริงแล้วพระจันทร์มีโคจรารเรียบงามดุจดั่งดวงจันทร์ที่เห็น แต่ก็มีคนไม่น้อยที่ยังคงกราบไหว้พระจันทร์เพื่อให้ตนมีใบหน้าที่งดงามดั่งเช่นพระจันทร์อยู่เสมอ

นอกจากจะทรงเปรียบเทียบกับความรู้อลึกหรือธรรมชาติที่คุ้นเคยกันอยู่แล้ว พระองค์ยังทรงเปรียบเทียบเทพเจ้าในวรรณคดีพราหมณ์ กล่าวคือ ทรงเปรียบเทียบพระสรรพลีชีพกับพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพที่คนไทยรู้จักกันดี และนำมากล่าวอ้างเสมอ ขณะเดียวกันก็ทรงเปรียบเทียบสามกษัตริย์กับไฟจิตราสูร ดังจะเห็นได้จากตอนพระสรรพลีชีพต่อสู้กับสามกษัตริย์ ความว่า

ปองเป็นปัจจามิตรผจญ พลพระนฤบดี
ปางไฟประจิตราสูร สุรราชโรมรณู¹

พระอินทร์กับยักษ์เป็นศัตรูคู่อริกัน และยักษ์มักเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไปในที่สุด การเปรียบเทียบตัวละครดังกล่าว ผู้อ่านเคาเรื่องใดเลยก็ว่า พระสรรพลีชีพจะต้องเป็นฝ่ายได้ชัยชนะ และแสดงอำนาจของพระสรรพลีชีพที่มีความยิ่งใหญ่ เช่นเดียวกับอำนาจของพระอินทร์อีกด้วย

กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสทรงเป็นกวีที่มีความละเอียดลออมาก เมื่อทรงเปรียบเทียบพระสรรพลีชีพกับพระอินทร์แล้ว ก็ทรงเปรียบเทียบพาทนะของพระสรรพลีชีพกับพาทนะของพระอินทร์ด้วยเพื่อความสอดคล้องกัน ดังคำประพันธ์ว่า

เสด็จเนาพิจิตรรถ อลงกฎกาญจน
เทียมเทพยไพชยนต์ ทิพยรสสุเรนทร²
 เสด็จทรงมงคลกขามหามหิตชิหาญ
เสมอสมิทธิแมนสาร สุเรนทร³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

รตฺหรงของพระสรพลิตฺธิ์ประดับประคาค้วยทองอย่างงคองามวิจิตร เช่นเดียวกับไฟชยนต์ซึ่งเป็นที่รตของพระอินทร ส่วนข้างทรงนั้นก็เก่งกล้าสามารถ มีฤทธิ์มากเทียบเท่าข้างสมิทิตมาตงคฺซึ่งเป็นที่ข้างทรงของพระอินทรอีกเช่นกัน คนไทยส่วนมากรู้จักกันในนามข้างเอราวัณ และเชื่อกันว่าเป็นข้างที่มีความสง่างามและทรงอำนาจยิ่ง

5.2.2 อุปลักษณ์ (Metaphor) คือภาพพจน์เปรียบเทียบโดยนัย โดยการนำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบมากล่าวทันที ทำให้เกิดมโนภาพที่ลึกซึ้งกว่าอุปมา แต่ไม่มีคำเชื่อมโยง มักจะใช้เรียกแทนคนหรือรูปธรรมอื่น ๆ เช่น พระสรพลิตฺธิ์ใช้คำแทนนางสุพรรณโสภาว่า "สร้อยสุคாமาลย์" และ "ขวัญ" ดังคำประพันธ์ว่า

อสร้อยสุคாமาลย์	อย่าแคะคาลาคุรมี
ควาไคคะระไลลี	บเลอยละสละจร ¹
เซราะชะรอกทุกตรอกเตรอน	พนมเนอนตำแห่งไฟ
ถาพองพชฺุไท	ชคาวคินถวิลขวัญ ²

คำว่า "สร้อยสุคாமาลย์" เป็นคำเรียกนางอันเป็นที่รัก การเปรียบผู้หญิงว่าเหมือนดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงยาว แผงไวกววยความอ่อนช้อย ละมุนละไม นาทะนุดนอม จึงเป็นคำที่เหมาะสมกับรูปลักษณะของผู้หญิงมาก

คำว่า "ขวัญ" ในที่นี้หมายความว่า นางสุพรรณโสภาเปรียบเสมือนขวัญของพระสรพลิตฺธิ์เพราะเชื่อกันว่า ขวัญเป็นสิ่งที่อยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง แต่ถาขวัญออกจากร่าง จะทำให้คนนั้นได้รับผลร้ายและความทุกข์ทวง ๆ นานา ขวัญจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากและนิยมใช้เรียกแทนนางผู้เป็นที่รัก พระสรพลิตฺธิ์ต้องรักนางสุพรรณโสภามาก จึงเปรียบนางประคองขวัญของพระองค์ เมื่อยักษ์กาลจักรลักนางไป จึงเทากับลักขวัญจากร่างพระสรพลิตฺธิ์ไปค้วย ทำให้จิตใจว้าวุ่นขาดความสุข

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

5.2.3 **อนุนามนัย (Synecdoche)** คือภาพพจน์เปรียบเทียบที่เกิดจากการใช้คุณสมบัติเด่น ๆ ส่วนหนึ่งเพื่อแทนความหมายทั้งหมด เช่น

ไหว้ไตรศูลพิสุทธิศักดิ์คือคูลย์

เกลาสเขาขุน

สถิต¹

"ไตรศูล" แปลว่า สามงาม นัยเป็นลักษณะเด่นที่สุดของพระอิศวร เพราะพระอิศวรทรงถือประจำพระหัตถ์ "ไตรศูล" จึงหมายถึงพระอิศวร

อีกองค์อรรคสถยศิริรักษอสน์อรุณกฤทธิ

เนาในกระเชียรนิทร

บรรคาล²

เทพเจ้าอสน์เป็นพญานาค หมายถึงพระนารายณ์นั่นเอง เพราะพระนารายณ์บรรทมบนแท่นในระหว่างขนคของพญาเศษนาครราช หรืออนันตนาคราช ที่ลอยอยู่ในทะเลน้ำนม สวรรค์ชั้นไวกุณธรู และคำว่า "อรุณ" หมายถึงผู้ไปค้วยอก บ่งบอกคุณสมบัติอาการของพญานาคเป็นอย่างดี จึงนัยเป็นภาพพจน์ประเภทอนุนามนัยค้วย

อ้าพระผู้เกศมกุฎกา

รอุษাত্রโทยหวล

แห่งเนอนจร เหมอุจิตรว่าจวญ

ทุกชให้ประจากจร³

"เกศมกุฎ" แปลว่า เครื่องสวมพระเศียร โดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินมียอดแหลมสูง เป็นเพียงเครื่องค่นสิ่งเดียวที่เด่นที่สุดเพื่อแสดงความเป็นกษัตริย์ ในที่นี้หมายถึงพระสรพลิตธิ

5.2.4 **อธินามนัย (Metonymy)** คือภาพพจน์เปรียบเทียบที่เกิดจากการใช้ชื่อเรียกกรวม ๆ แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือคนหนึ่ง เช่น

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

²เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

ธรรมค่านาเนกนรชน

ทั่วโลกสกล

กาถาแลนถาเกลียดกริธา¹

ปรกติเมื่อพูดว่า "กริธา" มีความหมายว่า การเล่นเพื่อความสนุก การแข่งขันโดยเฉพาะประเภทลูและลาน เช่น วิ่ง ขว้างจักร เป็นต้น แต่คำว่า "กริธา" ในที่นี้หมายเฉพาะเจาะจงถึงการ เล่นเพื่อความสนุกโดยการร่วมประเวณี เท่านั้น

การตีความหมายภาพพจน์ประเภทอนิยามนัย ผู้อ่านต้องระมัดระวังมาก ควรอ่านเนื้อเรื่องโดยตลอดและสังเกตบริบทที่อยู่ใกล้เคียงคำนั้น ๆ ประกอบ เช่น

สองพันสุพรรณปัน
 ข่านุชเสนาะใน
 เชนอชุนแซกชัตติยกุมาร
 ภิมย์ไนรมยบุรี³

รางวัลแซกอันชานไช
 อูรเตนกระเหม่นกาม²
 สูลิ่งสำราญ

"แซก" แปลว่า ผู้มาหา ในที่นี้ "แซก" คำแรก หมายถึงพ่อค้าชาวเมืองคิริพัชรที่พูดชมความงามนางสุพรรณโลสภา ผู้อ่านรู้ความหมายได้จากบริบทว่า "ชานไชข่านุช" ส่วน "แซก" คำหลัง หมายถึงสามกษัตริย์ แม้จะมีบริบทว่า "ชุน" และ "ชัตติยกุมาร" แต่ก็คงยากแก่การตีความ ผู้อ่านจึงควรอ่านเรื่องประกอบ อย่างไรก็ตาม คำว่า "แซก" ยังคงใช้ชื่อเรียกรวม ๆ แทนคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ จัดเป็นภาพพจน์ประเภทอนิยามนัย

ทั้งอนุนามนัยและอนิยามนัยดังกล่าวมานี้ ต่างทำให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ของสิ่งที่วิีต้องการกล่าวถึง โดยไม่จำเป็นต้องเรียกชื่อจริงเลย

5.2.5 บุคลาธิษฐาน (Personification) คือภาพพจน์เปรียบเทียบที่เกิดจาก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

² เรื่องเดียวกัน; หน้า 30.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

การนำสิ่งไม่มีชีวิต หรือมีชีวิต แต่ไม่ใช่คน หรือสิ่งที่เป็นเพียงนามธรรม มาทำให้มีคุณสมบัติ หรือการกระทำเหมือนอย่างคน เช่น

ข้อฟ้าชวนฟ้าซ่าเลื่อง โลมโลกยับเปเลื่อง
ดูไทยบ้าเทองทฤษี¹

ความมุงคองของข้อฟ้าถึงกับชักชวนให้ฟ้าชายตามาคู ท้องฟ้าเป็นสิ่งไม่มีชีวิต แต่ทำกริยาเหมือนคน คือ "ซ่าเลื่อง" จัดเป็นภาพพจน์ประเภทบุคคลาธิฐาน ซึ่งเป็นศิลปะการใช้ภาษาที่แยบยล กล่าวคือ กวีมิได้พรรณนาความงามของข้อฟ้าโดยตรง แต่แฝงความหมายที่ลึกซึ้งอยู่ในถ้อยคำนั้น ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ที่แจ่มชัด เพราะสามารถจินตนาการได้กว้างไกล แต่ปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งที่ว่า "ข้อฟ้าชวนฟ้าซ่าเลื่อง" บางคนใช้เป็นสำนวนเยาะเย้ย หมายถึงข้อฟ้าที่ยาวเกินไป

เฉียดฉายรายรมแผ่นไผท ทอดก้านกิ่งไกว
กวะกวกคือกวกกัทถถาม²

พระสรพรลสิทธีเห็นกิ่งไม้ที่แกว่งไกวไปมา เกิดจินตนาการเปรียบเทียบกิ่งไม้กับแขนของคนที่ถูกถามพระองค์ คงเพราะทั้งสองอย่างนี้มีลักษณะอ่อนโค้งเหมือนกัน แม้ต้นไม้จะเป็นสิ่งมีชีวิต แต่ไม่ใช่คนและทำกริยาราวกับเป็นคน จึงเป็นบุคคลาธิฐาน

ภาพพจน์เปรียบเทียบประเภทนี้มีลักษณะที่น่าสังเกตคือ การกำหนดให้ยักษ์ซึ่งเป็นอมนุษย์มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับคน แต่มักมีสันดานหยาบซ่าเกเร ยักษ์กาลจักรจึงเป็นบุคคลาธิฐานของความชั่วร้ายหรือกิเลสถึงกล่าว ส่วนพระสรพรลสิทธีเป็นบุคคลาธิฐานของความดี และประสพชัยชนะในที่สุด กวีใช้บุคคลาธิฐานนี้นิยมมากในวรรณคดีทางศาสนา

5.2.6 อติพจน์ (Hyperbole) คือภาพพจน์เปรียบเทียบให้เกินความจริง เป็นการเน้นความรู้สึกของกวีมากกว่าใช้เหตุผล วิธีหนึ่งที่ยิยมมาก คือการใช้ชื่อมาตราณัที่มี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

จำนวนมากมาย โชน

ขุนยักษลัยกัษบวิพาร
 บรุษโกฏิกายกาย¹
 กายโกฏิโหดรางดามี
 สยบย้งทองพสุธา²

ตากเต็มพสุธาร

เอาตามอินทรีย์

พระสรรพลีลิตีแผลงศรถูกยักษกาลจักรและบวิวารล้มตายกลาดเคลื่อนเต็ม
 แผ่นดิน มีจำนวนมากมายเป็นโกฏิ ๆ (1 โกฏิ เท่ากับ 10 ล้าน) มากจนมีอาจนัยได้
 กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรสทรงย้ายมาทรานันน์ซ้ำอีก เพื่อทรงเน้นจำนวนยักษที่มีอยู่ล้น
 หลาม ก่อให้เกิดภาพพจน์แจ่มชัดขึ้น แสดงถึงความสามารถด้านการรบและสติปัญญาของ
 พระสรรพลีลิตีที่ชนะยักษเหล่านั้นแต่เพียงลำพัง

กระบัตให้หุ้มแพง

เกรวีเร่งสรเหือนไผท

เทียบแสนสกลไกร

นิกรเกรอกกุลาทล³

ยักษกาลจักรให้ทหารศึกสองเรียกทัพต่อสู้กับพระสรรพลีลิตี เสียงกลองนั้น
 ดังราวกับทำให้แผ่นดินสั่นสะเทือน แม้จะกล่าวเกินจริงไปบ้าง แต่ก็ให้ภาพพจน์อย่างแจ่มชัด

นอกจากนี้ เรื่องอกนิหารต่าง ๆ ในสรรพลีลิตีคำฉันท์ เช่น พระสรรพลีลิตี
 ถอดดวงจิต นรเชษฐคาบสเสกของวิเศษ มาทัพยเหาะเหินเดินอากาศ ฯลฯ เรื่องเหล่านี้
 ล้วนเป็นอติพจน์ทั้งสิ้น เพราะเป็นการกล่าวเกินจริง แต่ก็มีคุณค่าด้านการเสนอภาพพจน์แก
 ษุณอย่างดียิ่ง

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

5.2.7 สัทพจน์ (Onomatopoeia) คือภาพพจน์เปรียบเทียบโดยการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ มีปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ไม่มากนัก เช่น

พระราชอำนาจสินฐานนอง
กระเชนกระเษียรวารี¹
หญิงรีนี้ศัพท์เรไร
จเจ้อยจแจ้วแหวหวาน²

หลังสนชรสอง
จักรจันจับใจ

เสียงเหล่านี้ช่วยให้ผู้อ่านประหวัดถึงต้นกำเนิดเสียงได้เป็นอย่างดี แล้วเกิดจินตนาการสร้างภาพได้ดีกว่าการบรรยายธรรมดา

5.2.8 อรรถวิภาษ (Paradox) คือภาพพจน์เปรียบเทียบที่เกิดจากการแสดงความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันหรือเป็นไปไม่ได้ แต่เมื่อวิเคราะห์ความหมายลึกลงไปแล้วอาจตีความได้อย่างกลมกลืน เช่น

เลงใสไสวห้วยเมฆา พุ่มงา
คือหยาดพิรุณโรยริน³

โดยปรกติภูเขามีสภาพแห้งเพราะประกอบด้วยหิน แต่เมื่อใช้ประกอบกริยา "ห้วย" (ว่าย) ซึ่งแสดงอาการเคลื่อนไหวในสภาพที่อ่อนไหวไปมา ภูเขาจึงมีความอ่อนอยู่ในตัว ด้วยลักษณะทั้งสองอย่างนี้ขัดแย้งกันแต่ปรากฏอยู่ในสิ่งเดียวกัน เป็นความขัดแย้งที่ไปด้วยกันได้ จัดเป็นภาพพจน์เปรียบเทียบประเภทอรรถวิภาษ และการที่กำหนดให้ภูเขาแหวกว่ายได้ซึ่งเป็นกริยาของสิ่งมีชีวิต จึงเป็นภาพพจน์เปรียบเทียบประเภทบุคลาธิษฐานด้วย

การเสนอภาพพจน์ในวรรณคดีจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทำให้ผู้อ่านเข้าถึง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

แก่นและซาบซึ่งในเรื่องที่อ่านมากขึ้น นักวิจารณ์บางคน เช่น เคลนซ์ บรุกส์ ถือว่า ภาพพจน์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของวรรณคดี และประเมินคุณค่าของงานเขียนว่า เข้าถึงชั้นวรรณคดีหรือไม่ โดยถือภาพพจน์เป็นเกณฑ์สำคัญ¹ หากประเมินคุณค่าวรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ตามนัยนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สรรพสิทธิ์คำฉันท์เป็นวรรณคดียอดเยี่ยมของไทยเรื่องหนึ่ง

5.3 โวหาร

โวหาร หมายถึง ชั้นเชิงหรือกระบวนการในการแต่ง ซึ่งมีถ้อยคำเรียบเรียงแล้วอย่างดี และเนื้อเรื่องกระทัดรัดเหมาะสม ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดี นอกจากประกอบด้วย ความไพเราะในการใช้คำ และภาพพจน์ดังกล่าวแล้ว โวหารนับเป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ส่งเสริมให้คำประพันธ์นั้น ๆ เป็นวรรณคดีอีกด้วย สรรพสิทธิ์คำฉันท์มีโวหารจำแนกได้ 3 อย่าง² คือ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร และเทศนาโวหาร

5.3.1 บรรยายโวหาร หมายถึง กระบวนการที่กล่าวเล่าเรื่องหรือบรรยายเหตุการณ์ ใช้ภาษากระทัดรัดและรวบรัดไม่ยืดเยื้อ มุ่งเข้าหาจุดสำคัญหรือเนื้อหาของเรื่องทันทีอย่างตรงไปตรงมา ส่วนประกอบหรือผลความที่ไม่จำเป็นตัดทิ้งให้หมด คงไว้แต่เนื้อหาของเรื่องแท้ ๆ เท่านั้น เช่น

ทางศิริวิธชิงนาง	แตงนิกอางขนาง
คณิงออกสูคุดาย	
เสียดักตรรักนุชสูคุดาย	เพื่อนผู้หมูชาย
คือชาติโศกโศกเขลา	
ล้วนพลแหล่หลามสามเรา	จักโอนอกเอา
อเรนทรถารอกปลอดคณม	
ทางตรวจเตรียมสารและสกล	รณบทจรพล
สรรพฤพิริยมหิมา	

¹ชลธิรา กลัดอยู่, "การอ่าน," การใช้ภาษา, หน้า 197.

²ศักดิ์ศรี เข้มนักดา, "สำนวนเรียงความ," การใช้ภาษา, หน้า 329-337.

เทียบทัพสรรพสำแสนยา	กรสรรพักษัฎฐา
กระวีกระแวงแกว้งไกร	
จึงเฒ่าขุนชาติพิโต	ภพฉายพลไกร
ยังกรุงอุศลสิ่งสถาน	
ปลุกกายรายรอบปราการ	เการพยนต์มบาล
อัญมรพมรทบทัพไชย	
ทักษิณโกศลภูวไนย	รงงเรอมรณไพ
วีรกรำโรมรณู	
พรหมทัตสถิตยคาวอูคร	แสดงเดชกัศกร
ประโยชน์พิณทร์เพ็ญโฉม	
ทางสื่อสารเคียดคำโหม	นัสเสราทรวงโทรม
บสมภิมยจินดา	
จักชิงองค์อรรคชายา	โดยยุทธพลกา
รเหตุอหังการกล	
ฉิบไท์กับไท์คงตน	มล้างภพมณฑล
ผู้ผู้พอลอโฉน ¹	

กาพย์ข้างต้นบรรยายเหตุการณ์สามกษัตริย์ตระเตรียมทัพมาชิงนางสุพรรณ
 โสภาโดยละเอียด แต่มีความรวบรัดสั้น ๆ และกระตือรือร้น อ่านแล้วเข้าใจแจ่มแจ้งถึงความ
 รู้สึก เหตุผลและความตั้งใจจริงของสามกษัตริย์ในการทำศึกครั้งนี้ มีกษัตริย์เการพย์เป็น
 ทัพหน้า ทัพขวาได้แก่กษัตริย์โกศล และทัพซ้ายได้แก่กษัตริย์พรหมทัต เป็นทัพที่ยิ่งใหญ่และ
 เียบพร้อมทุกด้าน

บรรยายไวยาหารตอนที่ดีที่สุด คือตอนที่พระสรรพลีธิและนางสุพรรณโสภา
 ต่างเล้าความหลังให้ฟังซึ่งกันและกัน

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สรรพลีธิที่คำฉันท, หน้า 62-63.

พระสรพสิทธิ์เล่าว่า

อ้าแม่เมื่อนอนกนกรด	อลงกฎในกลาง
ไทรสนทสนิทนทรบราว	สติตั้งลำพังตน
ไปรพฐฐุรบาราศ	รดาสนอรรแดงดกล
พี่น้องคืบขงวรพิมล	มุขพระบุพาพงา
แสนโศกวิโยคเขาวพิลาป	บมิทราบกักรวญุครา
แสวงนงทกทองพนพนา	ครเขตรคีรีสถาน
ถาพองยุทินทรพนิก	ทศท้าวอำเภพนานค
ทาวถึงสำนิงนักสิทธิณาน	ยลแจ่งคำแหนดงโฌม
ชีชวขอ้านวยศรประสาท	หัยราชรเห็จโฝยม
ผของยงย้งทองมรดโรม	อริร้ายปราไชย
คีนองค่อนงคนุขมาแอบ	อรแนบบรรทมใน
แพศย์แทนอันแสนสมบูรณไฟ	รุประพาทประภัสสร ¹

นางสุพรรณโสภาเล่าว่า

หลับไหลฤาไปรู	วิปุมารมาหาญโหม
ลอบดมถนอมตระโถม	บมิลีกลกนคักาย
เฮอร์ทองเวหาศหว	กลดาวอำเภอพาย
คืนศาก์หวหาย	มสิสุริย์อาคูลุศัลย์
แสนทเวษทุเรศบาท	ยุคตราชญกร
คาคาวรทวารัน	อรุร่ากำสรวญุครวญ
โหยหาวคีคี	ลกมิงมเทศวร
โศกากระอุอวล	จิตรปางจะวางวาย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143-144.

ยัก เขื่อนยุบลพลอบ
หมนหมางถารางกลาย
ควยเคชะสัจยา
มารมุงณคุงไทย

บมิชอบค่านึงหมาย
คำรหรัภักดีไท
ฉิการาคำเกองไกร
กัยสบบสมประสงค¹

ตัวอย่างบรรยายโวหารข้างต้นทั้งสองตอน นี้เข้าด้วยกัน ก็คือเหตุการณ์ตั้งแต่ยักษ์กาลจักรลักพานางสุพรรณโสภาเรื่อยมาจนจบเรื่อง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือเรื่องเสริมในสรรพสิทธิ์คำฉันท์นั่นเอง แต่ตัดบทนิราศ บทชมเมือง และอื่น ๆ ที่เป็นส่วนประกอบทั้งหมด เก็บแต่สาระสำคัญหรือเนื้อหาทุกแง่มุม สาระสำคัญของเรื่องอยู่ที่ยักษ์กาลจักรลักพานางสุพรรณโสภา และพยายามร่วมรักกับนางแต่ไม่สำเร็จ ส่วนพระสรรพสิทธิ์ก็ออกติดตามหานางโดยได้รับความช่วยเหลือจากฤๅษี และต่อสู้กับยักษ์ กาลจักรจนได้นางกลับคืนมาในที่สุด

บรรยายโวหารจึงมีผลต่อการดำเนินเรื่องให้รวดเร็วยิ่งขึ้น เลี่ยงการกล่าวซ้ำซาก หลายนวนานาเบื่อหน่าย และช่วยให้ผู้อ่านระลึกถึงเรื่องราวรายละเอียดต่าง ๆ ได้ด้วยความเพียงสั้น ๆ ตามแบบของบรรยายโวหารดังกล่าว

5.3.2 พรรณาโวหาร หมายถึงกระบวนความที่ใช้ภาษาอย่างไพเราะเพราะพริ้ง วิจิตรบรรจงและต้องใช้จินตนาการอย่างกว้างขวาง ละเอียคลอ มีความหมายแจ่มแจ้งทุก คำ โนม่นาวอารมณ์ของผู้อ่านให้ซาบซึ้งไปตามทำนองของเรื่องนั้น ๆ มีข้อสังเกตประการหนึ่ง สำหรับพรรณาโวหารก็คือ มักจะมีภาพพจน์เปรียบเทียบปรากฏอยู่เสมอ/แม้จะเปรียบเทียบเกินความจริงไปบ้าง แต่ถาทำให้เกิดภาพพจน์และผู้อ่านรู้สึกในความหมายทางภาษาแล้ว ก็นับว่าเป็นพรรณาโวหาร สรรพสิทธิ์คำฉันท์มีพรรณาโวหารมากกว่าโวหารชนิดอื่น เช่น บทพรรณาชมเมืองต่าง ๆ ชมธรรมชาติ ชมโฉม บทนิราศ บทสกุต้องค์พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 144-145.

ตัวอย่าง พรรณนาโวหารที่ไพเราะ เช่น

บงเบื้องบรรณศาลมณฑล	โสภาคย์พิมล
คือแมนสมุทศิริงงสรรค์	
ลานลงเล็งหลากอัสจรรย	เจียรแว่นสุวรรณ
สอานสอาดกวากเทียบ	
เรียงรูนทรูณรุกช้อาเกียรติ	เล่ห์ล้ำ่าเพียน
สรล่างสรลายหลายพรรณ	
ฉายชื่อชรอ้อับสวีย์ัน	รมรินอรัญ
รววยรำเพยพวยพาน	
เสอมมิสกวันโนทยาน	ดินเทพสวรรค์
ภิรมย์ในไตรทริงศา	
แลแหล่งศิวิตรมศาลา	เทียบเทวสภา
พิจิตรจำรัสอรามเรือง	
ขอฟ้าชวนฟ้าซ่าเลื่อง	โดมโลกย์เปลื้อง
ฤไทยบำทองทฤษฎี	
ทางหงษ์เล่ห์หงษ์เหอรัส	ลาล่องเมฆี
คคว่างในกลางหาวหน	
มันเขย็จบราลีถลองบน	ครีบกฤษค่ากล
คำเกองควยแก้วแกมกาญจน์	
มุขลครบคบัณูชรวาร	เสาโสมประพาพ
พิทุรีย์รจับสรบสรรพี	
สบสิ่งโสภิตพิศพร	โณภาสเพียงจันทร์
พิมานมาเลื่อนลงไฉ ¹	

เนื้อความตอนนี้เป็นบทพรรณนาอาศรมนรเชษฐาภัส กรมสมเด็จพะระ

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 124-125.

ถึงข้อสัจธรรมต่าง ๆ เท่านั้น แต่ก็แนะนำให้เห็นภาพความอุดมสมบูรณ์ของสระในป่าหิมพานต์ เป็นอย่างดี

รักนงก็พ้องกับรักชรัก	ตระหนักนามทุมามี
คุมเฉดเสมอคงหัดดี	อรุณมแลพุ่มคล้าย
อบเชยเอนองค์เขาวอนอบ	ตระหนัพุ้งจรวงคันธ์
เคื่อปล่องดงปล่องมวรกัณ	รุกนิษฐยังติดตา
ชอนกลืนคือกลืนสมรซอน	ขจรทราบในนาสา
คาดแมกเหมือนคาดสุรสุคา	รัตนซันสไบทรง
สละสร้างคืออย่างนุชสละ	แลไปปละที่เอองค์
เล็บนางคือหนึ่งนชอนง	คอันกรีกเมื่อกรวยกร
✓ สวาพนางก็พางพฤษสวาพ	บมิชาดค่านิ่งสมร
รกว่าใจที่จากพนิจจร	คือระกำระกะหนาม
นมสวรคกงันทิพยบง	กขบรจรจรเจอดกาม
พรรลอกอันออกอकिनาม	คือเพลงราครวมแด
สายหยुकแลหยुकสุคนชวาย	เวลาสายก็ปรวนแปร
เสนทษุฎาหยुकเสนแห	บมิหางมิหายถวิล ¹

สำนวนพรรณานี้แสดงอารมณ์ของพระสรพสิทธิ์ได้อย่างดียิ่ง ใจความสำคัญอยู่ที่การรำพันคร่ำครวญถึงนางสุพรรณโสภาที่ถูกยักษ์กาลจักรลักพาไป โดยการนำชื่อต้นไม้ที่สามารถจะโยงไปถึงนาง ความรัก การพลัดพราก และความรู้สึกของตัวเอง เช่น เห็นตนรักก็นึกไปถึงความรักของพระองค์ที่มีต่อนาง เห็นตนอบเชยก็นึกไปถึงนางซึ่งอบหรือรมเพื่อให้กายมีกลิ่นหอมรักรังใจ เห็นตนนมสวรคกัณก็นึกไปถึงถินนาง เห็นตนสายหยुकก็ทวนถึงความรักของตนเองว่าไม่มีวันจะหยुकรักนางได้ ไม่เหมือนตนสายหยुकที่หยुकส่งกลิ่นหอมเมื่อยามสาย โนม่นาวไหญ่ถานเกิดอารมณ์เศร้าตามพระสรพสิทธิ์ และรู้สึกในความงามทาง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

ภาษาซึ่งเกิดจากการเล่นคำ เล่นเสียงและความหมาย แม้จะใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบเกินความจริงไปบ้างก็ตาม

เยือกเย็นสยบเยียบ	สงัดเงียบท้งไพโรสถ์
พฤษยามติงตน	กลเฉอในฉากฉัน
ลมแล้งบแกว่งไกว	ทุกเหล่าไหลลลควาลัย
สยสัตว์โจจร	ศัพท เขียบสำนานชาน
ทั่วทวยทิชากร	บราร่อนในคคณานต์
แสนส่ามฤคพาพ	ญาเล็มล้าภักษาแสวง
เนืองนภพิทคชาติ	จตุบาทชรูแสรง
ทรวงราวรควารแสดง	อครุควายนฤปที ¹

ขณะที่พระสรพสิทษีคร่ำครวญหานางสุพรรณโสภา ธรรมชาติในขณะนั้นก็พลอยเศร้าไปด้วย สภาพรอบข้างเยือกเย็นและสงบเงียบ ไม่มีแม้แต่กระแสดม ต้นไม้ก็ไม่ไหวติงราวกับภาพในฉากวาด สัตว์ต่าง ๆ เช่น นกและสัตว์อื่นเหาต่างเลิกอาหาร เพราะมีความเศร้าด้วยกับพระสรพสิทษี การใช้บทพรรณนาธรรมชาติเพื่อแสดงความรู้สึกของตัวละครนี้ ช่วยเสริมบรรยากาศให้เศร้าสร้อยขึ้นอีกมากมาย โวหารนี้จึงคือแก่นในแง่ของการพรรณนาความรู้สึก ส่วนในแง่ความงามทางภาษาเห็นได้จากการใช้คำที่กระทัดรัด สื่อความหมายได้รวดเร็ว เสียงคำส่วนมากเป็นสระเสียงยาวที่สามารถทอดเสียงได้อย่างเหมาะสมกับอารมณ์ เศร้ายิ่งนัก โดยเฉพาะวรรคแรกที่ว่า "เยือกเย็นสยบเยียบ" ให้ความรู้สึกวิเวกวังเวง และโศกเคียด

5.3.3 เทศนาโวหาร หมายถึงกระบวนการความที่กล่าวชี้แจงสั่งสอน อันประกอบด้วยเหตุและผลเพื่อชักจูงใจผู้อ่านให้คล้อยตาม แม้สรพสิทษีคำฉันทจะไม่ใช้วรรณคดีศาสนา แต่ก็ได้เค้าเรื่องมาจากหนังสือทางศาสนาคือสรพสิทษีชาดก จึงมีเทศนาโวหารประกอบบ้าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

ที่เห็นชัดมีเพียง 2 ตอน คือ ตอนที่พระเจ้าอุศุกราชสั่งสอนสามกษัตริย์ให้ละเว้นจากความหลง
 ความโลภ ซึ่งเป็นสาเหตุให้สามกษัตริย์ยกทัพมาชิงนางสุพรรณโสภา และต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุด
 ดังคำประพันธ์ว่า

อัสฎาสฎูทาง	มิตรสร้างแสงกรรม
เพื่อโมหมานำ	คณาศในสนาม
เพราะเกอคกระลี้จิตร	ทุจริตชวนความ
เสื่อมเสียสง่างาม	ยศหย่อนกำจรไผ
ขอ เชื้อจงเบื้อบาป	บสมลาภอย่างใจ
มละโลกอาไโดย	ลำพญาลยาวานถวิล
ควรสูสังวรกิจ	ทศพิชราชินทร
โดยวีตบุราณบิล	ชัตติยยุคคิทำนุกรรม ¹

อีกตอนหนึ่ง คือตอนที่พระสรพสิทธิ์สอนศีล 5 แก่ยักษ์กาลจักร ซึ่งเป็นข้อ
 บัญญัติที่กำหนดการปฏิบัติกายและวาจาทางพุทธศาสนาโดยตรง ดังโคลงว่ามาข้างต้น

โหวหรมีความสัมพันธ์กับการใช้คำและภาพพจน์อย่างลึกซึ้ง ความไพเราะ
 ของคำที่ก่อให้เกิดอรรถกถาทั้งด้านเสียงและความหมาย ประกอบกับการเสนอภาพพจน์ที่แจ่ม
 ชัด ย่อมส่งผลให้โหวหรมีในสรพสิทธิ์คำฉันท์ดีเกินชั้นด้วย

สรุปได้ว่า สรพสิทธิ์คำฉันท์เป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่าของไทยเล่มหนึ่ง การใช้ภาษา
 เข้าขั้นวรรณศิลป์ชั้นเลิศ โดยเฉพาะในแง่ของการใช้คำที่ก่อให้เกิดความงามทางกวีนิพนธ์
 คือ "การใช้คำเพื่อให้สื่อสารความชัดเจน หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ให้ได้ด้อย่าง
 ประณีต สุขุม และลึกซึ้งที่สุด"² กล่าวได้ว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเป็นมหากวี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

² พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศประพันธ์, ภาษาวรรณคดีและวิทยาการ
 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2504), หน้า 269.

แห่งยุครัตนโกสินทร์ ยากที่จะหาแก้วคนใดเสมอเหมือนหรือเทียบเท่าพระองค์ได้ สมดังคำที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวยกย่องไว้ว่า

ว่าโดยส่วนกระบวนกลอน เพียงบอกว่าเป็นพระ
นิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ เท่านั้นก็พอ
แล้ว ไม่ต้องมีคำนำอีกถวายทราบอยู่ทั่วกันว่า พระองค์
เป็นุจินตควีไทยอย่างยอดเยี่ยมพระองค์ 1 พระนิพนธ์บทกลอน
ไม่ว่าเรื่องใด ๆ นานานแลควรรานทั้งสิ้น¹

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ,"
ใน ลิลิตกระบวนแห่พระภิกษุพยุหยาตรา ทั้งทางสถลมารคและทางชลมารค (โรงพิมพ์ไทย,
2458), หน้า 1. (พิมพ์แจกในงานศพ พระยาสุนทรสงคราม (ถม ณะมหาชัย) 2458).